

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

_____ Олена БРЕЖНЄВА

«__» _____ 2021 року

**«ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ФІНАНСОВОЇ
ГРАМОТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти другого

(магістерського) рівня вищої освіти

освітньо-професійної програми

«Дошкільна освіта»

Нетреби Дар'ї Андріївни

Науковий керівник:

Макаренко Світлана Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:

Безсонова О. К.,

кандидат педагогічних наук,

завідувач КДНЗ (ясла-садок) №67

загального типу Краматорської

міської ради Донецької області

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1. Питання формування соціально-фінансової грамотності дітей у психолого-педагогічних дослідженнях.....	8
1.2. Зміст та специфіка, засоби формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.....	22
1.3. Роль гри у формуванні соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.....	31
1.4. Обґрунтування педагогічних умов формування соціально-фінансової грамотності старших дошкільників.....	42
Висновки до розділу 1.....	51
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ.....	54
2.1. Особливості сформованості соціально-фінансової грамотності в дітей старшого дошкільного віку.....	54
2.2. Поетапна реалізація педагогічних умов формування соціально-фінансової грамотності в дітей старшого дошкільного віку засобами гри.....	64
2.3. Динаміка формування соціально-фінансової грамотності у дітей старшого дошкільного віку засобами гри	73
Висновки до розділу 2.....	79
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	91

ВСТУП

Економіка і дитина на перший погляд здаються абсолютно несумісними між собою. Але сучасна дитина вже з самого початку свого життя потрапляє в економічне середовище, в якому відбуваються різноманітні економічні процеси, зустрічаються економічні слова і поняття. Безліч різних професій, продаж і купівля товарів в магазинах та в інтернеті, реклама по телевізору, розмови батьків про сімейний бюджет - це далеко не все, з чим доводиться стикатися дітям дошкільного віку. Сучасне життя дуже непередбачуване і дуже цікаве. Власне тому складні економічні процеси так притягують дітей, і початкові економічні уявлення вони набувають мимовільно, на життєвому шляху. Це відбувається в бесідах із друзями, в розмовах із дорослими, при перегляді телебачення тощо.

Процес формування соціально-фінансової грамотності підростаючого покоління в різних аспектах досліджували філософи, економісти, соціологи, психологи, педагоги (О. Козлова, І. Сасова, М. Стельмашук, В. Чічканов та ін.). Визначено, що фінансова грамотність – достатній рівень знань і навичок в області фінансів, який дозволяє правильно оцінювати ситуацію на ринку і приймати розумні рішення. Знання ключових фінансових понять і вміння їх використовувати на практиці дає можливість людині грамотно управляти своїми грошовими засобами [37, с. 87-91].

Новою редакцією Базового компоненту дошкільної освіти України (2021) вперше наголошено на необхідності формування соціально-фінансової грамотності дошкільників (прояву соціальної компетентності й навичок фінансової грамотності), що характеризується як здатність дитини усвідомити, хто вона є і як потрібно взаємодіяти з іншими людьми. Це надихає дитину вивчати свої права і обов'язки, планувати бюджет, раціонально використовувати ресурси, заощаджувати, оцінювати наявні можливості, формує розвиток лідерських якостей [3].

Відповідно, у сучасній теорії та практиці дошкільної освіти активізувався науковий пошук ефективних освітніх технологій формування соціально-фінансової грамотності дошкільників (В. Грошев, М. Ібрагімова, Н. Кривошея, П. Матвеев, М. Мельник). Здебільшого, наукові дослідження присвячено таким проблемам: формуванню економічної грамотності в дітей дошкільного віку, підготовці педагогів дошкільного закладу до економічного виховання дітей (Н. Грама, А. Сазонова); формуванню бережливості в аспекті економічного виховання (Л. Нульман, Л. Островська, О. Парамонов); розробленню найоптимальніших форм і методів навчання дошкільників (Т. Антонова, П. Апанасов, Л. Артемова, Н. Білова, О. Білоус, А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Грама, Г. Григоренко, Е. Карпова, О. Янківська). Дослідники П. Атутов, С. Батишев, Ю. Васильєв, Н. Кулакова та ін. розглядали соціально-фінансову грамотність дітей старшого дошкільного віку як одну з частин трудового виховання та відзначали, що економічна освіта й виховання розпочинаються з підготовки дітей до школи, життя і праці, стають однією з необхідних умов їх громадянської, трудової і моральної зрілості.[39, с. 5]

Дослідження свідчать, що в дошкільному віці формування соціально-фінансової грамотності найефективніше відбувається у предметно-практичній, предметно-ігровій, комунікативній, господарсько-побутовій, пізнавальній діяльності дитини [37, с. 87-91], у процесі організації різноманітних видів діяльності дітей, зокрема, ігор, художньої літератури, спілкування з дорослими, різних видів предметної діяльності. Велику роль у формуванні соціально-фінансової грамотності старших дошкільників відіграє гра.

Гра є провідним видом діяльності дітей, як зазначає Н. Волкова – гра, що полягає у відтворенні дій дорослих і стосунків між ними є одним із видів діяльності дитини, [5]. Г. Беленька, О. Богініч, М. Машовець та інші дослідники, справедливо зауважують, розглядаючи соціальне походження та зміст гри, що «у грі дитина не лише повторює ситуації життя, але й розвивається через їх програвання» [5, с. 43]. Велику роль у пізнанні

дитиною суспільних процесів, навколишнього світу, економічних відносин, явищ та понять; сприяє їх осмисленню та застосуванню в повсякденному житті відіграє гра. Саме через гру, перебираючи на себе роль дорослого, дитина найефективніше опановує елементарну соціально-фінансову грамотність.

Діти дошкільного віку - це майбутні школярі, потім студенти, і, звичайно ж, робітники. Багаж знань, звички і навички, сформовані в дошкільному дитинстві, стануть для дітей основою подальшої вдалої економічної діяльності. Вищезазначене зумовило вибір нами теми кваліфікаційного дослідження: **«Гра як засіб формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку»**.

Об'єкт дослідження: процес формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Для вирішення поставленої мети висунуто такі **завдання дослідження:**

1. Розкрити теоретичні засади соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.
2. Визначити критерії, показники й рівні сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.
3. Розробити систему роботи щодо формування соціально-фінансової грамотності дітей дошкільного віку засобами гри.
4. Виявити й експериментально перевірити педагогічні умови формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Гіпотеза дослідження: Формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри буде ефективним за таких педагогічних умов:

1. Забезпечення комплексного підходу до процесу формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри, що передбачає оволодіння елементарними знаннями, уміннями, навичками та розвиток особистісних якостей.

2. Надання пріоритету ігровій діяльності серед інших засобів формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.

3. Поступове впровадження ігор економічної спрямованості.

4. Організація розвивального предметного середовища для формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

5. Взаємодія ЗДО з сім'єю щодо формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Методи дослідження:

- *теоретичні:* вивчення психолого-педагогічної літератури, систематизація, аналіз, синтез, узагальнення даних та їх класифікація.

- *емпіричні:* індивідуальна бесіда з дітьми, інтерв'ю з дітьми, розповідь за малюнками економічного змісту, аналіз розв'язання дітьми ігрових завдань економічного характеру, педагогічне спостереження за ігровою діяльністю старших дошкільників щодо визначення їхніх умінь елементарної економічної діяльності й поведінки (в сюжетно-рольових іграх), бесіда за запитаннями.

База дослідження. Дослідження проводилося на базі Комунального закладу «Нікольський ясла-садок № 3 «Ромашка» Нікольської селищної ради Донецької області».

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що: визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості

соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку; виявлено й експериментально перевірено педагогічні умови формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Практичне значення отриманих результатів полягає в доборі діагностичних методик вивчення рівня сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку; розроблено систему роботи щодо формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри. Результати дослідження впроваджено у практику роботи Комунального закладу «Нікольський ясла-садок №3 «Ромашка» Нікольського району Донецької області».

Апробація результатів роботи. Основні положення, висновки та результати дослідження було представлено й обговорено на II Всеукраїнській Інтернет-конференції викладачів, студентів, аспірантів та молодих вчених Маріупольського державного університету «Еволюційні процеси в галузі дошкільної освіти: інноватика, досягнення, перспективний досвід» 30 листопада 2021 року.

Публікації. Матеріал наукового дослідження опубліковано: Нетреба Д. Роль гри у формуванні соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку. *Еволюційні процеси в галузі дошкільної освіти*: зб. матеріалів II Всеукр. Інтернет-конф. викладачів, студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Маріуполь, 30 листоп. 2021 р. / Маріуп. держ. ун-т. За заг. ред. О.Г. Брежневої, С.І. Макаренко. Маріуполь : МДУ, 2021. С. 87-91.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Питання формування соціально-фінансової грамотності дітей у психолого-педагогічних дослідженнях

Новий етап розвитку суспільства тісно взаємопов'язаний з розвитком морально-етичних цінностей, громадянськості, працьовитості, творчості, економічних понять і норм. Кожна людина, незалежно від обраної сфери діяльності, повинна мати базові економічні уявлення, які дозволять їй впевнено почувати себе у процесі життєдіяльності. Причому життєвий успіх тієї чи іншої людини буде залежати не тільки від її працьовитості і творчості, а й від економічної грамотності, підприємливості, ініціативності.

Протягом останніх років в нашому житті йде зміна економічних відносин у суспільстві. Відбуваються перетворення структури життєвих пріоритетів і цінностей, і виражається це в швидкому прогресуванні значущості для особистості фінансових благ, матеріального забезпечення.

Новітні механізми господарювання потребують від людей певних якостей, а також особливого рівня економічної культури, і починають створювати ряд суспільних проблем. Починати формування такої економічної культури, економічної та фінансової грамотності необхідно, починаючи з дошкільного дитинства.

Проблема економічного виховання дітей визначалася актуальною в різні історичні часи. Починаючи з педагогів-класиків до сучасних науковців ведеться багато дискусій щодо розробки системи навчання дітей елементарних економічних знань. окремі аспекти економічного виховання у зміст освіти вперше були включені Я.-А. Коменським. У своїй праці

«Материнська школа» автор вводить поняття «економічне пізнання», розглядаючи його як ведення домашнього господарства [9, с. 210]

Я.-А. Коменський розглядав економічне виховання виключно у зв'язку з трудовим і моральним, та поділився рекомендаціями щодо виховання мудрості, працьовитості, мужності, терплячості, справедливості, ширості з самого дитинства. Вітаючи економію в господарстві, бережливість, працьовитість, видатний педагог попереджав про необхідність «бути щедрим, а не скупим, не бути заздрісним» [10, с. 45].

Питання економічного виховання займали одну з провідних позицій у педагогічній системі А. Макаренка. У своїй праці «Сімейне господарство» [10] автор наголошував, що з кожної дитини має вирости не тільки хороша людина, але й чесний, хороший господар. Для цього, починаючи з перших років життя, дитина обов'язково мала долучатися до господарських справ. А. Макаренко розкрив, якими шляхами можна й необхідно виховувати у дітей дошкільного віку відповідальність, бережливість: через ознайомлення з працею батьків, через формування знань про те, звідки беруться гроші; через пояснення, що таке праця. Зокрема, видатний педагог зазначав, що дитина з молодшого віку повинна знати звідки в сім'ї беруться гроші, має бути членом господарського колективу, що купується, чому це можна купити, а це ні і т.д. [10, с. 276].

Подальші дослідження, присвячені проблемі економічної освіти й виховання, мали неоднозначне висновки. Дослідники П. Атутов, С. Батишев, Ю. Васильєв, Н. Кулакова та ін. розглядали соціально-фінансову грамотність дітей старшого дошкільного віку як одну з частин трудового виховання. Зазначені автори відзначали, що економічна освіта й виховання розпочинаються з підготовки дітей до школи, життя і праці, стають однією з необхідних умов її громадянської, трудової і моральної зрілості.

Науковці визначають економічну грамотність — як сукупність економічних знань, умінь і навичок, володіння якими дозволяє студенту вузу

приймати економічно виправдані рішення в різноманітних соціально детермінованих ситуаціях [9, С.307-311].

Фінансова грамотність – це багаж знань і навичок, які формують правильне ставлення до особистих грошей і дозволяють людині приймати вигідні для себе рішення.

В основі формування економічної, фінансової грамотності людини лежить діяльнісний підхід. Характеристика категоріальних ознак діяльності як філософського, економічного, соціального, культурно-освітнього поняття переконує в неможливості формування фінансової грамотності поза діяльністю.

«Діяльність як філософська категорія визначається специфічно-людською формою ставлення до навколишнього світу, зміст якої складає її доцільну зміну та перебудову» [33, с. 180]. При цьому зміна зовнішнього світу є лише перед умовою для само зміни людини.

Різнманітні теорії, які стосувалися переважно такої істотної складової діяльності, як дія, розроблялися наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. Так, на основі філософії прагматизму Дж. Д'юї створив теорію дій як інструментального змісту людських понять і побудував на ній принципи навчання дітей [20; 21].

Міцно затвердився погляд на діяльність як особливу детермінанту процесів свідомості у вітчизняній психології лише в 30-і роки ХХ ст. перш за все завдяки роботам О. Ухтомського й М. Басова, які сприяли виділенню діяльності в особливу категорію, що не зводилася до інших форм. М. Басов під діяльністю розумів особливу структуру, що складається з окремих актів і механізмів, зв'язки між якими визначаються завданнями діяльності. Вона, на його думку, може мати стабільну структуру за допомогою засвоєних навичок або кожного разу утворювану при вирішенні нових завдань. М. Басов розглядав людину як діяча в середовищі й, вивчаючи проблеми розвитку дитини, визначав діяльність як фактор розвитку особистості [4].

В нашій країні асимілювала й удосконалила досягнення світової психологічної науки розробка психологічної теорії діяльності, водночас значною мірою вплинули на розробку нових теорій за рубежом. ідеї Л.Виготського, В.Бехтерева, І. Сеченова.

Проблему діяльності ґрунтовно розробляли О.Леонт'єв, С. Рубінштейн, Б. Ломов , Б. Анан'єв, Б. Теплов та ін. Наукова школа Л.Виготського– О. Леонт'єва започаткувала психологію, основою якої є категорія діяльності. Незважаючи на те, що С. Виготський не досліджував безпосередньо проблему діяльності, його ідеї, за словами О. Леонт'єва, слугували «наріжним каменем, основою для всієї розробленої ним теорії суспільно-історичного розвитку психіки людини» [26,с.19]. Описуючи процес інтеріоризації діяльності, виділив те, що основою психологічного розвитку людини є якісна зміна соціальної ситуації її життя або її діяльності, і психічні новоутворення, що виникають у людини, є похідними в ідентеріоризації вихідної форми її діяльності.

У роботах О. Леонт'єва категорія діяльності посідає центральне місце, що дозволяє іменувати систему його поглядів «психологічною теорією діяльності». Для методологічного підходу О. Леонт'єва характерним є визнання категорії предметної діяльності «не тільки вихідною, але й найважливішою» [27, с.81]. Він розробив докладний опис морфологічної побудови діяльності й показав умови переходу від одного рівня діяльності до іншого.

Так, розвиток дитини визначається її спілкуванням з дорослими, починаючи з першого року життя. Можна сказати, що немовля є соціальною істотою, оскільки всі його зв'язки з навколишнім світом від самого початку опосередковуються іншою людиною. Немовля отримує багато вражень - чим більше, тим краще виявлятиметься його реакція зосередження, тим емоції більш позитивні, а отже психічний розвиток успішніше здійснюється.

Потреба дитини в русі починає спостерігатися у ранньому дошкільному віці. Не лише завдяки фізіологічним процесами, що відбуваються в організмі

дитини. Будь-яке пізнання починається з діяльності. Завдяки маніпулюванню з предметами, дитина збільшує запас власних знань про цей предмет та освоює певні дії з ним [30,с.9]. Учені наполягають,що не лише раціональну інформацію у спілкуванні індивід отримує, формує способи розумової діяльності, але й завдяки ідентифікації, запозиченню та наслідуванню за свою діяльність є людські емоції, відчуття, форми поведінки[28,с.433].

У наступний віковий період провідною стає предметна діяльність – на другому й третьому роках життя, у процесі якої діти починають розуміти функції речей та їх призначення. Для психічного розвитку особливе значення мають так звані дії предметів та їх співвідношення, коли якийсь предмет застосовується задля іншого. На основі збагачених умінь та досягнень психічного розвитку у дитини наприкінці раннього віку з'являється намагання діяти без допомоги дорослого, тенденція до самостійності.

Порив до самостійності, намагання проникнути в світ дорослих, інтерес до їх життя і знаходить втілення в переході дітей до ігрової діяльності. Отже, гра виходить з безпосередніх інтересів і потреб дитини? А не з'являється з примусу[30, с.11].

Провідна в дошкільному дитинстві ігрова діяльність – найбільше відповідає її психічним і фізичним можливостям, є найбільш доступною для дитини,. «Чим більше дитина грається, чим різноманітніші її ігри, тим краще вона розвивається, тим більшого досвіду набуває»[32,с.3].

Мовлення дитини, її почуття й сприймання світу, мислення, збагачується емоційна сфера яка розвивається в ігрових діях. Джерелом формування нових, більш високих за своїм суспільним змістом, мотивів виступає гра

Малювання, конструювання, ліплення, аплікація інтенсивно розвиваються продуктивні види діяльності у дошкільному віці. В них важливий сам процес виконання, вони спрямовані на матеріалізацію певного задуму, на відміну від гри, оскільки результат роботи завжди має відповідати тим чи іншим вимогам.

Різні види продуктивної діяльності вимагають специфічних способів роботи, особливих прийомів обстеження предметів та їх якостей. У сукупності вони розвивають уміння сприймати предмети в цілому, виділяти окремі ознаки й властивості їх, що неоціненно для розвитку сенсорики й творчих здібностей дошкільнят.

З віком у дитини поступово збагачуються форми, зміст і структура діяльності, зокрема пізнавальна, яка на перших порах втілена в предметні дії дитини. Але тут уже починає виявлятися пізнавальне ставлення до завдання, яке дитина виконує шляхом практичних дій. Дошкільники швидко накопичують досвід раціонального використання предметів оточення та різних способів дій з ними, переймаючи в близьких дорослих найбільш ефективні прийоми в процесі взаємодії та спілкування [45,с.26].

Суттєві зміни в пізнавальну діяльність дитини вносить оволодіння мовленням, яке дає усвідомлення найважливішого компоненту пізнання — орієнтовної дії. У пізнавальній діяльності поряд з діями працює й система знань суб'єкта, активність якої не змінює предмет, а лише відображає його властивості, створює відповідний образ.

Таким чином, дошкільникам притаманні такі види діяльності: пізнавальна, предметно-практична, спілкування, ігрова, художня.

Діяльнісний підхід в педагогіці полягає в його орієнтованості на розвиток творчого потенціалу дітей.

Отже, головним завданням діяльнісного підходу є не лише опанування певною системою знань дитиною, але й формувати вміння та способи діяльності самостійно орієнтуватися в будь-якій незнайомій інформації на основі засвоєних знань та через взаємодію з іншими людьми збагачувати власний досвід.

Сучасні відносини в суспільстві спонукають дитину досить рано знайомитися з соціально-економічними проблемами сімейної «дорослої» економіки. Відтак, виникає потреба вже з дошкільного закладу організовано

залучати дітей до засвоєння основ економіки, пропедевтики економічного виховання та фінансової грамотності.

Діти самі починають брати участь у процесі купівлі товарів (подають гроші, беруть чек і здачу). Дитина разом з дорослими іде до магазину, але здійснювати покупку намагається самостійно. Такі доручення вона здійснює з великою радістю, адже так він реально долучається до світу дорослого життя. Діти починають відчувати себе співучасниками спільних справ сім'ї.

Один з найважливіших аспектів формування в дошкільників першооснов економічної грамотності, проблем, пов'язаних з набуттям елементарних економічних уявлень і знань задля її забезпечення, залишається малодослідженим. На нашу думку, ігрова діяльність створює для цього найбільш природні умови. Відтак, існує загальна потреба в науковому сучасному осмисленні означеної проблеми, що зумовило вибір теми дослідження «Гра, як засіб формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку». Основний принцип, закладений в розробку соціально-фінансової грамотності – тематичний підхід. Заняття, ігри, екскурсії, діяльність, експериментування в «одній темі» допомагають поетапно вводити їх зміст в освітній процес.

У багатьох країнах почали навчати дітей різними методами основ економіки в дошкільних навчальних закладах. Наприклад, зараз навчають азам економіки відповідно до ринкових вимог дітей дошкільного віку. Програма з економічного виховання дітей дошкільного віку спрямована на ті здібності дошкільнят, які необхідні в умовах ринкової економіки.

Сучасні керівники та фахівці дошкільних закладів орієнтуються на формування у дітей не тільки елементарних економічних знань, але й основ ринку на практиці на сучасному етапі таке існує в розвинених країнах Європи, Америки, Азії. З метою впровадження до життя поставлених завдань вони керуються методичними рекомендаціями, запропонованими зарубіжними провідними фахівцями в галузі педагогіки, економіки і психології.

Після десятирічної перерви з початку століття на цій основі в умовах перехідної економіки актуалізувалися питання виховання особистості і на пострадянському просторі. У зв'язку з цим перед системою освіти постало завдання виховання всебічно розвиненої людини, що має початкові знання в галузі соціально-економічних і гуманітарних наук.

Сучасні діти дошкільного віку зустрічаються з проблемами економіки в усіх сферах сучасного життя: ринкова економіка, економічна «революція», нові взаємини між споживачами і виробниками, користь реклами в інформуванні про товари і послуги, і так далі. Звідси економічне виховання розглядається як одна з граней виховного процесу дітей дошкільного віку; ці зусилля допоможуть розширити поняття моральності і трудового виховання.

Ідея економічного виховання дітей, починаючи з дошкільного віку, розглядалась широко багатьма педагогами. Окремими аспектами проблеми економічного виховання дітей займалися такі відомі дослідники: А. Автономов, С. Батишев, М. Васильєва, Л. Галкіна, В. Гербова, Г. Григоренко, Р. Жадан, Т. Комарова, Я. Курінний, Ю. Лелюк, Н. Побірченко, І. Сасова.

Сучасна дослідниця Н. Грама зазначила, коли діти отримують первинний досвід в елементарних економічних відносинах, то в освіті визначається необхідність упровадження економічної освіти саме з дошкільного віку. На її думку, засвоєння економічної грамоти забезпечується єдністю змісту, поступовим розвитком елементарних економічних знань, умінь, навичок з постійним ускладненням їх відповідно до віку дітей [11, с. 52].

Сучасні науковці А. Богуш та Н. Гавриш визначили економічне виховання дітей як організовану педагогічну діяльність, спеціально створену систему роботи, спрямовану на формування у дітей екологічної свідомості [2, с. 306].

Ми будемо розуміти соціально-фінансову грамотність дошкільників як володіння дітьми доступними їхньому віку елементарними економічними поняттями та навичками соціально-економічної поведінки; сформованість у

них моральних почуттів та морально-економічних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності; наявність інтересу до економічної сфери життя [2, с. 306].

Моральність – це внутрішня установка індивіда діяти відповідно до своєї совісті і свободи волі — на відміну від моралі, яка, поряд з законом, є зовнішньою вимогою до поведінки індивіда.

У новому періоді формування фінансових взаємовідносин з'являється проблема в процесі розвитку економічних уявлень дитини. Якщо дитина з успіхом пройшла економічну соціалізацію в дитинстві, то у неї в подальшому буде сформований підхід до таких економічних аспектів: товар, покупка, майно, гроші. Значущість економічного виховання дітей старшого дошкільного віку обумовлюється рядом факторів, серед яких можна відзначити:

- суспільний поділ населення з високим і низьким економічним заробітком;
- істотні зміни в інституті освіти: позитивні (новітні технологічні процеси в підготовці викладачів) і негативні (збільшення плати за додаткові послуги);
- поляризація дитячого суспільства (за матеріальним, освітнім та іншими показниками), криміналізація дитячої сфери, втрата ціннісних орієнтацій і моральний вакуум;
- у відповідь – захисні реакції дітей на процес самостійного вирішення проблемних ситуацій, пов'язаний з реалізацією матеріальних і духовних потреб.

Сторона економічного виховання на сьогодні довірена саме сім'ї. Адже в сім'ї діти найчастіше стикаються з багатьма сторонами економічного життя. Дитина – це нероздільне від життєвого функціонування сім'ї, її побуту і щоденних турбот. Якраз у своїй родині вона отримує початкові економічні уявлення, знайомиться з інтересами і потребами сім'ї, зіставляє поняття «робота» (мама на роботі, тато працює) і «гроші» (тато і мама працюють, за

це вони отримують гроші). Дитина починає розуміти, для чого потрібні гроші, завдяки сім'ї вона знайомиться на практиці з процесами купівлі та продажу, поняттями «ринок», «магазин».

Г. Шатова, А. Сазонова сформулювали мету економічного виховання як формування у дітей дошкільного віку доступних економічних понять, виховання з дитячих років свідомого користувача всім, що надається дітям для їх щасливого дитинства, виховання поваги до тих, хто проявляє турботу про них [13;11].

Ми погоджуємося з думкою дослідниці Г. Шатової, яка обґрунтовує мету економічного виховання як формування у дітей дошкільного віку доступних економічних понять, виховання з дитячих років свідомого користувача всім, що надається дітям для їх щасливого дитинства, виховання поваги до тих, хто проявляє турботу про них [132, с. 140]. Це передбачає формування переконання про єдність економічних інтересів сім'ї та суспільства, веденню домашнього господарства й розподілу грошей, навчання вмінню раціонально організувати трудову діяльність, взаємодопомоги між членами родини, друзями, сусідами, виховання колективізму в побуті, прищеплення економічного та бережливого ставлення до особистої та суспільної власності.

Досвід показує, що дитина-дошкільник не зможе освоїти цю область самостійно. Разом із педагогами та батьками він зможе придбати доступні йому знання. Відповідно, головне завдання економічного виховання А. Сазонова вбачає у психологічному захисті дитини від негативних впливів суспільства шляхом створення психологічно комфортної для дошкільника обстановки [11,с. 36].

А. Сазонова підкреслила, що сутність підходу до економічної освіти дошкільнят - потребує додаткового часу та може призвести до перевантаження дітей, не є в організації спеціального навчання економіці, що [11]. Полягає в збагаченні дитячої діяльності економічним змістом різних видів. Насичення життя дошкільнят елементарними економічними

відомостями сприяє розвитку в них реального економічного мислення, що робить цей процес більш усвідомленим і динамічним.

Дослідження вчених Н. Грами, Г. Григоренко, Р. Жадан, Є. Курак, Ю. Лелюк, А. Сазонової, І. Сасової, А. Смоленцевої, Г. Шатової та ін. довели, що дітям доступне розуміння окремих економічних понять, якщо економічну освіту поєднувати з розумовим, моральним і трудовим вихованням, спрямовуючи її насамперед на формування розумних потреб дитини дошкільного віку.

На основі досліджень зазначених авторів та з урахуванням психофізіологічних особливостей дошкільнят розроблено спеціальні програми, за якими діти знайомляться з економічними поняттями, категоріями, законами: «Афлатот», «Дошкільник і економіка», «Економічне виховання дошкільників» [8]. Відповідно до програм, за допомогою педагогів і батьків, подорожуючи захоплюючим світом економіки та набуваючи знання в цій галузі, діти дошкільного віку отримують загальні відомості про дійсність.

Зміст економічної грамотності найбільш повно висвітлюється в системі завдань національного виховання через формування почуття господаря й господарської відповідальності, підприємливості та ініціативи [11, С.4].У зв'язку з цим необхідно звернутися до розгляду самого поняття як «економічна грамотність». Аналіз наукової літератури, узагальнення педагогічного досвіду дозволили нам представити понятійний апарат таким чином:

«Грамотність» – означає прийняття зважених, обміркованих та ефективних рішень з формування та розподілу фондів особистих грошових коштів.

Економічна освіта дошкільників – це процес і результат засвоєння економічних знань і умінь, формування економічно значущих якостей особистості, економічного мислення та поведінки, включення в соціально-економічні відносини. економічне мислення як сукупність поглядів і уявлень,

способів підходу до оцінки явищ і до прийняття рішень, якими люди керуються в економічній діяльності.

Економічна грамотність – сукупність економічних знань, умінь і навичок, володіння якими дозволяє студенту вузу приймати економічно виправдані рішення в різноманітних соціально детермінованих ситуаціях [9, С.307-311].

На сучасному етапі до проблеми виховання економічної грамотності дітей дошкільного віку звертаються А. Богуш, Л. Болясова, Н. Гавриш, Н. Грама, Є. Колосарева, Я. Курінний, А. Сазонова та ін. Автори розглядають основні перспективи розвитку економічної грамотності в соціальному поєднанні, складовими частинами якої є відносини між дошкільниками і дорослими [6, с. 23].

Фінансова грамотність дошкільників – це багаж знань і навичок, які формують правильне ставлення до особистих грошей і дозволяють людині приймати вигідні для себе рішення.

Економічне виховання, як один з важливих компонентів соціалізації дитини розглядають сучасні науковці А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Я. Курінний, А. Сазонова, Г. Шатова та інші – економічну соціалізацію, складовими якої є сформовані способи поведінки, а також особистісні утворення, елементарні економічні знання, які ми визначаємо необхідними для успішної економічної діяльності [13, с. 125]. Процесом засвоєння індивідом зразків економічно доцільної поведінки, відповідних економічних уявлень, опанування соціальних ролей є економічна соціалізація [2, с. 307].

Соціально-фінансова грамотність розуміється як володіння дітьми доступними їхньому віку елементарними економічними поняттями та навичками соціально-економічної поведінки; сформованість у них моральних почуттів та морально-економічних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності; наявність інтересу до економічної сфери життя [2, с. 306].

Таке поняття, як економічний досвід тісно пов'язане «економічне виховання», «економічна освіта», «економічна грамотність». У дослідженні поняття «досвід» визначає предмет міждисциплінарного вивчення економічною, водночас філософською, соціальною та культурно-освітньою категорією зазначається у дослідженні А. Сазонової [9, с. 25].

Л. Буєва, О. Джіоев, Н. Єсипчук, В. Карагодін, О. Кисельова, Е. Маркарян, В. Попов, В. Пронякін та інші філософи бачать у досвіді засноване на практиці почуттєво-емпіричне пізнання дійсності. поняття «досвід» У психолого-педагогічній літературі трактується як: сукупність закріплених у пам'яті відчуттів; способи й засоби пізнавальної та практичної діяльності; практично засвоєні навички, знання й уміння [15, с. 225].

Процес формування економічного досвіду відбувається через одночасне засвоєння досвіду попередніх поколінь у вигляді сталих економічних законів та понять і власної економічної діяльності людини, зазначає дослідниця А. Сазонова. Отже, економічний досвід є водночас результатом та необхідною умовою економічної діяльності [13, с. 118].

Економічна свідомість формується тоді, коли людина включається в різні фази відтворення. До складових економічної свідомості належать, зокрема, економічні уявлення. Однак її передумови починають формуватися ще в дошкільному віці, тому актуальним є звернення у вивченні економічної свідомості до одних із початкових стадій онтогенезу. Під «економічним уявленням» розуміється уявлення, що має специфічний зміст, а саме, «організація, стан і структура господарського життя» [15, с. 95]. Економічне уявлення вважається сформованим, якщо сформовані всі три його компоненти: когнітивний, поведінковий і емоційно-ціннісний компоненти.

Вже в дошкільному віці можна відзначити сформованість деяких компонентів економічних уявлень. У дошкільному віці в дітей починає формуватись когнітивний компонент економічних уявлень, виникають елементарні знання про гроші і покупки, що становить.

Переконав нас аналіз наукової літератури, що економічна культура розглядається вченими, як сукупність норм і цінностей суспільства, знань і навичок, необхідних для виконання людьми своїх суспільно значущих економічних ролей. У більш широкому розумінні поняття економічної культури звучить як спосіб взаємодії економічної свідомості й економічного мислення, що регулює ступінь самореалізації, участь індивіда та соціальних груп у господарчій діяльності та в конкретних типах економічної поведінки [2, с. 356].

У дошкільників формування елементарної економічної грамотності повинно відбуватися на пропедевтичному, доекономічному рівні. У дітей дошкільного віку формують елементарні економічні уявлення, які подекуди в педагогічній літературі називають «родинною економікою» або «мікроекономікою».

Економічна грамотність дошкільників пов'язана з сучасними економічними умовами. Водночас, при всій різноманітності досліджуваних проблем маловивченими залишаються проблеми економічної соціалізації дітей дошкільного віку та особливості формування їхньої економічної грамотності у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї.

Така недостатня науково-методична розробленість процесу економічної соціалізації та формування економічної грамотності дітей дошкільного віку у взаємодії сім'ї та дошкільного навчального закладу, у зв'язку з чим виникла потреба розробки її засад у сучасній педагогічній науці й запровадження у практику сучасних дошкільних навчальних закладів, що становить подальші наукові розробки призводить до ситуації, коли частина колективів дошкільних закладів проявляє неготовність до забезпечення педагогічної взаємодії з питання економічного виховання старших дошкільників,

1.2. Зміст та специфіка, засоби формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку

Л. Фесюкова вважає, що «у мінливих умовах сучасного суспільного й родинного життя дуже важливо починати економічну освіту дитини зі старшого дошкільного віку» [16, с. 3].

Аналіз розмов, питань, дитячих ігор, свідчать про те, що діти проявляють інтерес до економічних проблем. Причиною цього вважається проникнення економіки, насамперед, у життя сім'ї, де дитина стикається з проблемами, які частіше за все бувають фінансово-економічними та частіше за все обговорюються членами родини.

Цілком зрозуміло: усвідомленішими і раціональнішими будуть вчинки та дії дітей, якщо якомога раніше ми почнемо розвивати економічну освіту дітей, адже саме в цьому віці діти опановують первісний досвід елементарних економічних відносин. Чим активніші діти, тим вони старші та більш приймають участь у вирішенні багатьох економічних питань: розподіл сімейного бюджету, складання заходів економії, обладнання квартири відповідно правил енергозбереження тощо. Головним завданням є прищепити дитині навички діяльності в реальному житті, навчити її мислити і діяти за законами економіки. Успіху в економічній освіті може досягти тільки компетентний у питаннях економіки вихователь. Тому важливо аналізувати своє особисте ставлення до економіки в цілому, доходів і витрат зокрема.

Тільки цілеспрямована робота по вихованню у дошкільнят культури ресурсо- та енергозбереження принесе свої плоди в дорослому житті сьогоднішніх малюків, вони не будуть марнотратними, стануть активними помічниками громадських ініціатив, спрямованих на збереження і примноження ресурсів нашої країни.

Тлумачення економіки як галузі «розумного ведення господарства», мистецтво його ведення має бути доведено дітям у формі примітивних відомостей: навчити їх справедливому ставленню до грошей, технологіям їх вилучення та розсудливого використання; за допомогою ігор, економічних завдань, ситуацій, знаходження казок, встановити дітей у складений світ предметів, речей, людських взаємин, доступних роз'яснень зв'язку між народногосподарськими та моральними категоріями: праця, товар, гроші, ціна, ціна з одного боку, і моральними – ошадливість, гідність, дбайливість, чесність, економічність, щедрість, .

Адже, саме в дітей старшого дошкільного віку з'являються спроби ієрархії понять, відбувається істотний перелом в розумінні причинності; зачатки дедуктивного мислення, відбувається формування нового типу психічної організації, що забезпечує більш ефективну адаптацію до соціальної реальності, як підтверджує С. Рубінштейн. В регулюванні поведінки і діяльності дітей , з'являється здатність вирішувати завдання в розумовому плані та мовлення починає виконувати основну функцію [12, с. 54].

Із п'яти років спілкування дітей стає поза ситуативно – особистісним, виникають співпереживання і взаєморозуміння. Високого рівня розвитку досягає гра, і в ній дошкільники активно відтворюють світ дорослих, та відносини між ними; до п'яти років у дитини складається справжня самооцінка, яка дозволяє усвідомлювати свої можливості (успіх — неуспіх), тобто критичне ставлення до себе і результатів своєї діяльності; починають проявлятися мотиви розважливого характеру.

Вище перелічені психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку, є безперечно, важливими для початку роботи з економічного виховання [16, с. 19]. Саме в цей період діти починають усвідомлювати й оцінювати різноманітні економічні поняття. Проблема економічного виховання знаходиться в тісному взаємозв'язку з моральним вихованням і розвитком особистості дитини. І чим менше вік, тим вона тісніше.

Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) – нова редакція 2021 р. вперше наголошує на необхідності формування в дошкільників соціально-фінансової грамотності та одним із своїх варіативних складників визначає освітній напрям «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність» [3, с. 29].

Ефективність соціальних навичок і навичок фінансових знань означає здатність дитини розуміти, хто вона і як взаємодіяти з іншими. Це мотивує дітей пізнавати свої права та обов'язки, планувати бюджети, розумно використовувати ресурси, заощаджувати, оцінювати наявні можливості, формувати розвиток лідерських здібностей. Формується в предметній практиці, предметних іграх, іграх-правилах (навчальних іграх), спілкуванні, сімейній, пізнавальній діяльності дітей. Емоції та ціннісні установки: зацікавлені у вивченні соціально-економічних відносин і виявляють інтерес до грошей. Натхнені цінностями відповідальності за себе, інших і природне середовище, цінуйте і захищайте матеріальні та нематеріальні цінності. Виникає пізнавальна потреба використовувати гроші. Прояв поваги до фінансового світу визначає ціннісні переваги вибору заощаджень замість витрат тощо.

Формування знань: особисте розуміння соціальних фінансових відносин, ідей планування сімейного бюджету, формування ідей заощаджень. Правильно названий і аналіз вартості, щоб зрозуміти походження та назву валюти. Використовує доступні ресурси свідомо. Встановлює взаємозв'язок між витратами і грошовими коштами, реалізацією економічної, практичної. Розумійте необхідність економії.

Навички: здатність брати участь у плануванні сімейних бюджетів, дотримуватися економічно доцільної поведінки, культуру, яка споживає наявні ресурси, розумно використовувати кошти та демонструвати розумні здібності до витрат. Надано вибір між витрачанням грошей і економією. Здійснюйте невеликі покупки самостійно і вмійте планувати власний бюджет.

Участь батьків. Батьки можуть підтримати процес розвитку у дітей соціальної компетентності та соціально-фінансових знань і навичок за допомогою таких методів: заохочувати дітей більше пізнавати себе і впевненість у собі, а також розвивати свої здібності; залучати дітей до планування витрат та сімейного бюджету для формування фінансово свідомого та відповідального ставлення; проводити бесіди та діалоги, спрямовані на розвиток у дітей соціальної та фінансової ініціативи та лідерських навичок

Найбільш поширеною й актуальною парціальною (варіативною) освітньою програмою, спрямованою на формування азів соціальної та фінансової грамотності в дошкільників, є програма «Афлатот» для дітей, які ще не відвідують початкову школу (зазвичай віком 3-7 років). Програма розроблена, пройшла апробацію й реалізується у сфері дошкільної освіти більше ніж 85 країн світу під керівництвом Секретаріату Афлатоту в Голландії. Основною місією Афлатоту є допомога дітям в усвідомленні їхнього потенціалу для того, щоб зробити світ кращим, - шляхом створення програми комплексного соціального та фінансового навчання [2, с. 6].

Програма «Афлатот» структурована за 5 ключовими елементами, спрямованими на розширення соціальних та економічних прав і можливостей людини [2, с. 6]:

1. Особисте розуміння і дослідження (дітей спонукають до більшого самопізнання і впевненості в собі).
2. Права та обов'язки (Афлатот втілює принципи Конвенції ООН про права дитини).
3. Заощадження і витрати (діти вчаться цінувати і захищати як матеріальні, так і нематеріальні).
4. Планування і бюджетування (діти починають розуміти, що надії і мрії здійсненні).
5. Дитяча соціальна і фінансова ініціативність (дітей націлюють сприймати себе як активного учасника та члена суспільства).

Принципи та підходи, які є концептуальною основою програми, а саме:

1. дитиноцентричний підхід – дитина є центром навчально-виховного процесу;
2. комплексний підхід до розвитку особистості – фізичний, когнітивний, соціальний, емоційний;
3. навчання через гру та активну діяльність – важливим є набуття безпосереднього досвіду дитини та врахування тих реалій, в яких діти живуть;
4. провідна роль батьків та вихователів.

Навчальний план «Афлатот» складається із 5 розділів:

Розділ 1: Ти, Я і Афлатун: Розвиток позитивного і сприятливого сприйняття своєї особистості

Розділ 2: Я і моя сім'я: Турбота про людей, яких ми любимо

Розділ 3: Я і мої друзі: Допмагаючи один одному

Розділ 4: Я і суспільство: Живемо і працюємо разом

Розділ 5: Я і гроші: Витрачаємо, накопичуємо і ділимося

Провідна форма організації роботи щодо соціально-фінансової освіти дітей – заняття. Заняття за Програмою «Афлатот» - базові, рекомендовані для проведення. З метою цілісного сприйняття дітьми матеріалу ми розробили власні конспекти занять для дітей різних вікових груп. В основі кожного заняття – ігрова діяльність, що дозволяє дитині природним шляхом освоювати та пізнавати економічний простір.

Створення позитивної мотивації до вивчення соціально-фінансової грамотності, формування розуміння багатьох економічних понять, розвитку пізнавального інтересу до економіки, у значній мірі сприяє організація цікавих, ефективних, дієвих і значущих для дитини та саморозвитку особистості, прояву його «Я» сприяють різні види діяльності: сюжетно-рольові ігри, дидактичні ігри, дослідницька діяльність, ігри-розваги, тематичні заняття, ігри-подорожі, читання казок, бесід на морально-етичні теми, зустрічі з цікавими людьми, що дає змогу вихователю проявити

творчість, індивідуальність і, в той же час, що особливо важливо, зробити процес пізнання економіки цікавим та доступним. найбільш ефективним для засвоєння дошкільнятами складних економічних понять є поєднання навчальної, ігрової та реальної діяльності.

Отже, здійснений аналіз наукових, нормативних та методичних джерел дозволив визначити, що формування соціально-фінансової грамотності дітей можна здійснювати за допомогою наступних засобів: предметно-розвивальне середовище, художня література, різні види діяльності дітей (ігрова, розумова, мовленнєва, зображувальна та інші), спілкування з дорослими.

Давнісінько Ідея розвивального середовища прийнята практикою і розглядається як сукупність умов, які сприяють розвитку процесів інформаційно-навчальної взаємодії між педагогом та дітьми, а також формуванню у вихованців пізнавальної активності за умови наповнення компонентів середовища. Спочатку таким середовищем для дитини є сім'я - найближче довкілля: предмети та явища. Із розвитком потреб дитини середовище розширюється, з урізноманітненням діяльності. Важливою умовою розвитку взагалі та розумового розвитку, стає активна діяльність дошкільника у закладі дошкільної освіти.

Отже, середовище – це простір навколо людини, зона безпосередньої діяльності особистості, зона її безпосереднього розвитку та дії. Розвиток дитини залежить від того, де, в якому середовищі вона росте, хто її виховує і як організоване виховання. Середовище, в якому живе дитина, може бути надзвичайним, різноманітним, мінливим. Правильна організація середовища та вмале залучення дитини до процесу взаємодії з навколишнім світом є важливим аспектом педагогічної роботи в дитячому садку. Експериментально спроектоване нами відповідно до завдань дослідження просторове середовище, що сприяє формуванню економічної культури дошкільників, було організовано з метою забезпечення різних типів дошкільників та включення їх у процес активного засвоєння економічної складової соціальної життя.

Розвиваюче предметно-просторове середовище будується з метою надання дітям максимальних можливостей для активної та цілеспрямованої діяльності. Зокрема, це повинно сприяти формуванню пізнавальної активності дитини. У різних видах діяльності дитина задовольняє свої нагальні життєві потреби, вона формує основи економічних знань і економічної культури. У розвивальному предметно-просторовому середовищі дитина шукає свій предмет, який би задовольнив цю потребу, задовольнив би її. Наприклад, пізнавальна потреба задовольняється лише там, де її предмет (матеріальний чи духовно - ідеальний) невичерпний.

Правильно організоване середовище стимулює розвиток дошкільника, формує його пізнавальну активність, оскільки містить «інформацію», в даному випадку економічний зміст, який не відразу розкривається повністю, а спонукає дитину до пошуку.

Створене в експериментальних умовах середовище ми розділили на предметно-орієнтований та діяльнісний міні-центри, які були призначені для різноманітних видів діяльності дітей.

Перенесення наявного підготовленого середовища дошкільного закладу, що забезпечує дитині можливість займатися улюбленою діяльністю у власному ритмі, у будь-який час із вільно обраними однолітками, у зовнішнє середовище, є важливою умовою економічного виховання особистості дошкільнят. Така виховна ситуація дозволяє сприймати дитину як особистість, здатну до самостійного морального розвитку, і сприяє формуванню якостей, що характеризують наявність економічного світогляду.

Художня література. Використовуючи у своїй роботі літературні твори, дошкільнята вчаться дбайливо й охайно ставитися до речей, поважати працю дорослих, відповідально та самостійно ставитися до грошових цінностей.

Вивчаючи художній твір «Хліб і золото», старші дошкільнята починають цінувати гроші, розуміють, що не все на світі можна купити за гроші. Діти дошкільного віку також вчаться бути обережними з іншими

речами в житті. Діти усвідомлюють, що гроші можуть зашкодити моральності людини, тобто принести зло.

Сприймаючи українську народну казку «Розумниця», діти старшого дошкільного віку розуміють цінність розуму, засвоюють економічні уявлення про важку працю. Використання системи художніх творів про господарство та людей, які займаються господарською діяльністю. До цієї системи входять: оповідання, казки, загадки, вірші для оповідань дітям, оповідання, загадки, читання художніх творів, розучування напам'ять [16, с. 11].

Велике значення має підбір дитячої літератури економічного змісту для спільного читання з дітьми дошкільного віку. Спільні вимоги в дитячому садку та в сім'ї, систематична робота з використанням ефективних форм і засобів педагогічного впливу забезпечують позитивний результат у початковому економічному вихованні дітей дошкільного віку.

Спілкування з дорослими. Художня література буде ефективною, якщо:

- створити умови для широкого залучення дітей дошкільного віку до початкового господарства;
- розробити систему занять з формування економічних уявлень у дітей дошкільного віку, засіб художньої літератури [8, с. 60].

Досягнення такого рівня впливу художньої літератури на формування економічних уявлень у дітей дошкільного віку потребує адекватного цілеспрямованого та системного інформування, опори на розвиток у дошкільників інтересу до художніх творів, а також створення ситуацій, коли літературно-краснознавчий матеріал не тільки дітей. вивчати, але й осмислювати, сприймати як необхідно, близько, брати участь у пошуку цього матеріалу.

Різні види діяльності дітей. Серед них такі види діяльності, як: розумова; мовлення; живописна; соціально-комунікативна; пошукова система тощо.

Організована вихователем розумова діяльність дітей є важливим засобом виховання. У дошкільному віці економічне виховання відбувається в процесі організації предметної діяльності дітей. Для цього необхідно

створити предметне середовище, яке б спонукало дітей до пізнавальних дій. Важливим чинником є розвиток мовлення, тобто мовленнєвої діяльності дітей, що відкриває нові можливості для формування у дітей первинних уявлень про господарство, сприяє встановленню зв'язків між предметами, діями та словами, що їх називають, підводить дітей до елементарного узагальнення.

В організації економічного виховання визначаються важливі засоби: ігри, художня література, спілкування з дорослими, різноманітна діяльність дітей. Їх відбір визначає ефективність педагогічної роботи з формування у дошкільників елементарних економічних знань та уявлень.

1.3. Роль гри у формуванні соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку

Організуючи ігри в дошкільному закладі, педагог за специфікою формування поняття і загальних закономірностей розвитку дітей певного віку, в кожній віковій групі відповідає найбільш доступній і важливій для виховання і розумового розвитку діяльності.

Гра — стихія дітей, провідний вид їх діяльності; в іграх діти набираються сил, розвиваються фізично і духовно. Н. Волкова створює гру як один із видів діяльності дитини, який полягає у створенні дорослих і взаємин між ними [3]. Саме в грі дитина не тільки пізнає форми суспільних відносин людей, а й вміє реалізовувати їх власними бажаннями, підпорядковуючи спільній меті, дорослий дорослий опановує моральні норми і починає керуватися у своїх стосунках з людьми. інші діти [2, с.187]. Сучасні дослідники Беленька, О. Богинич, М. Машовець та інші, розглядали соціальне походження і зміст гри, справедливо зазначають, що «гра дитини не повторює життєву ситуацію, а розвивається через її гру».

У великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «гра» має кілька значень, але є: «упорядкований за набором правил, підходів або виходячи з певних умов заняття, яке є одночасно розвагою та спортом на території закладу». той же час» [2, с. 64]

Гра - стихія дітей; в іграх набираються сил, розвиваються фізично і духовно. Саме в грі дитина набуває здатності поступатися власним бажанням, щоб підпорядкувати їх спільній меті, наслідує форми суспільних відносин людей, поступово опановує моральні норми і починає керуватися ними у своїх стосунках. з дорослими та іншими дітьми.

Кожен вік характеризується провідною діяльністю, що забезпечує основні лінії психічного розвитку в цей період. В ігровій діяльності дошкільник засвоює соціальні функції та відповідні норми поведінки, у нього формується активна уява, передумови для виникнення навчальної діяльності [8, с. 38]. З моменту народження діти тісно пов'язані з ігровою діяльністю. У процесі ігрової діяльності дошкільник пізнає навколишню дійсність, для нього відкривається світ дорослих, ігри приносять дитині радість і сміх. Саме в ігровій діяльності розкриваються творчі здібності дитини, а також важливі складові психіки: мислення, пам'ять, уява, увага та мовлення. В ігровій діяльності діти повинні дотримуватися таких основних правил [3, с. 97]:

1. Під час гри виявляйте доброту, ввічливість і справедливість.

2. Запрошуючи інших грати, наведіть докази того, що гра цікава. Уважно слухайте пропозиції інших дітей і не перебивайте їх. Будь-яка рольова гра цікава, якщо знати, що робити і як грати. Не вимагайте головної ролі, пам'ятайте, що ровесники також хочуть бути головною. Не заважайте дітям, якщо вони зайняті грою. Якщо ви хочете з ними пограти, запитайте дозволу.

Гра — елемент дітей, провідний вид їх діяльності; в іграх діти набираються сил, розвиваються фізично і духовно. Н. Волкова визначає гру як один із видів діяльності дитини, що полягає у відтворенні дій дорослих та взаємин між ними [3]. Саме в грі дитина не тільки наслідує форми суспільних

відносин людей, а й набуває вміння піддаватися власним бажанням, підпорядковувати їх спільній меті, поступово опановує моральні норми і починає їх дотримуватися у своїх стосунках. з дорослими та іншими дітьми [2, с.187]. Відповідно, сучасні дослідники Г. Беленька, О. Богініч, М. Машовець та інші, розглядаючи соціальне походження та зміст гри, справедливо зазначають, що «у грі дитина не лише повторює життєві ситуації, а й розвивається через їх гру» [4].

Ігрова діяльність дошкільника є різновидом соціально-культурної практики дитини. В ігровій практиці дитина пізнає культуру. Вперше поняття «культурні практики» вводить Н. Крилов і розкриває їх як різноманітні, виходячи з поточних і майбутніх інтересів дитини, види діяльності, що складаються з перших днів її життя з простору організації їхньої діяльності. власних дій і переживань шляхи і форми самовизначення і самореалізації, тісно пов'язані з екзистенційним змістом її існування та співіснування з іншими людьми [3, с.102].

Граючи, подумайте, як ви можете допомогти своєму другові. Дійте відповідно до ролі та загальних правил гри. Коли ви починаєте грати з дітьми, не виходьте з гри без їхньої згоди. Ці правила не обов'язково потрібно вивчати з дітьми, але необхідно створити умови для їх запам'ятовування: звертати увагу на правильні дії дітей, заохочувати дітей, які досягнуть [2].

Для виконання ролі в грі дошкільнику необхідно перетворити свою уяву на ігрову дію. Дуже часто знань і уявлень про такі поняття, як робота, людина, про ту чи іншу дію, стосунки недостатньо, виникає потреба їх поповнювати. Потреба в нових знаннях виражається в запитаннях дитини. Вихователь повинен відповідати на запитання, слухати розмову під час гри, допомагати граючим дітям налагодити взаєморозуміння та згоди.

Гра має першорядне значення для цілісного розвитку дитини. Сучасні дослідники Г. Беленька, О. Богініч, М. Машовець, розглядаючи соціальне походження та зміст гри, справедливо зазначають, що «у грі дитина не лише

повторює життєві ситуації, а й розвивається через їх гру» [11, с. . 98]. Н. Волкова визначає гру як один із видів діяльності дитини, що полягає у відтворенні дій дорослих та взаємин між ними [8, с. 408]. Автор визначає види ігор на основі різноманітної діяльності дітей: ігри дозвілля та педагогічні ігри (організовані для вирішення навчальних завдань) [8,с. 406].

Л. Галкіна зазначає, що ігри дають можливість моделювати різні життєві ситуації. В ігровій діяльності дітей створюються абсолютно реальні соціальні відносини, які складаються між дітьми, які грають. Сучасна психологія і педагогіка є основними структурними одиницями гри виділяють уявну ситуацію і роль, що реалізується в ігровій дії, ігрове використання предметів, тобто заміну реальних об'єктів умовами гри, реальні відносини між тими, хто грає [7, с. 117].

Дидактичні ігри проводяться з метою розширення, узагальнення, систематизації та доповнення вже наявних знань із соціально-фінансової грамотності – «Що можна купити за гроші?», «Продавці – покупці», «Купуйте меблі, місце в будинку», «Мої перші цифри» , «Знайди пару» та інші. Надалі ці знання виступають як необхідна термінологічна опора на уроці та в процесі ігрової діяльності дітей.

Опанувати соціально-фінансову грамотність допомагають і сюжетно-рольові ігри («Подорож», «Салон краси», «Будуємо дім», «Поліклініка», «Круїз», «Зоопарк»). Зокрема, діти грають у професії, осягаючи сенс праці, відображають робочу діяльність батьків і подібним чином вивчають фінансову грамотність («Супермаркет», «Банк», «Дитяче кафе», «Ательє мод», «Перукарня»). Ігровий план, ігрові дії та правила тісно пов'язані між собою: план визначає характер ігрових дій, а дотримання правил допомагає в їх здійсненні та вирішенні ігрового завдання. Відсутність, ігнорування хоча б одного з цих елементів робить гру неможливою [4, с.47].

Як і будь-яка гра, економічна може бути:

- дидактичний, ситуативний, сюжетно-рольовий
- групові, індивідуальні.

Залежно від пізнавальної мети розрізняють економічні ігри:

Сюжетно-роль:

- моделювання різноманітних життєвих ситуацій – купівлі-продажу, виробництва, продажу

- якщо ігрові ситуації моделювати максимально наближені до життєвих, інтерес дитини до економічних знань буде вищим

- слід вибрати чіткі економічні терміни

Розвивально-дидактичні та ситуаційні:

- моделюючи життєві ситуації, вихователь підштовхує дитину до самостійного вибору чи конструктивного рішення

- збагачується соціальний досвід дошкільників та формуються пріоритети

Стратегічні ігри:

- Гра чітко визначає мету, розподіляє обов'язки між дітьми

- залучити до гри певну групу дітей, які повинні діяти разом за задумом чи сюжетом

Дидактичні ігри економічного спрямування проводяться з метою подальшого розширення, узагальнення, систематизації та доповнення вже сформованих знань з економічної сфери. Надалі ці знання виступають як необхідна термінологічна опора на уроці та в процесі ігрової діяльності дітей. Ігровий план, ігрові дії та правила тісно пов'язані між собою: план визначає характер ігрових дій, а дотримання правил допомагає в їх здійсненні та вирішенні ігрового завдання. Відсутність, ігнорування хоча б одного з цих елементів робить гру неможливою.

Основні позиції в організації та управлінні економічними іграми:

1. Ігри економічного спрямування мають бути полігоном, де діти займаються основними видами економічної діяльності, розвивають власні морально-економічні якості, збагачують первинний господарський досвід.

2. Необхідно дотримуватися поступового впровадження економічних ігор у навчальний процес: на першому етапі впровадження дидактичних ігор,

спрямованих на формування основних економічних уявлень, на другому – ситуативних, орієнтованих на засвоєння найбільш типових способів соціально-економічної поведінки, третій - сюжетно-рольові, зокрема стратегічні ігри, для збагачення досвіду дій у різних економічних ситуаціях.

3. Слід пам'ятати, що для проведення гри економічного спрямування необхідне термінологічне забезпечення. Тому ключові економічні поняття гри діти повинні засвоїти.

4. У процесі ігор важливо працювати над формуванням і закріпленням знань в економічній сфері, але особливого значення набуває процес формування якостей, установок, цінностей. Це пов'язано з тим, що сформований ціннісно-мотиваційний компонент є призмою, через яку дитина буде розглядати, оцінювати соціально-економічну сферу життя і на цій основі здобувати економічний досвід.

5. Ігри повинні давати дітям можливість виконувати різні соціально-економічні ролі та оцінювати одну й ту саму ситуацію з різних позицій (покупець – продавець, касир – клієнт тощо).

6. Сюжети гри мають бути максимально наближені до інтересів дітей. Вони мають ґрунтуватися на реальних ситуаціях, з якими діти стикаються щодня.

7. Вихователю не потрібно займати провідну роль у процесі стратегічних ігор. Необхідно давати дітям можливість робити помилки, знаходити їх, виправляти і, як наслідок, збагачувати свій власний досвід.

8. Важливо не мінімізувати проблеми під час гри. Розглянуті суперечливі та суперечливі соціально-моральні ситуації сприятимуть формуванню морально-економічних якостей дитини.

9. Необхідно пам'ятати, що морально-економічні якості формуються не лише у штучно створених ігрових ситуаціях. Вихователю також слід використовувати для цього природні соціально-економічні ситуації, які можуть виникати щодня (відмова дитини забрати речі, псування книжок, конфлікт через іграшку тощо).

10. Для формування економічного досвіду можна скористатися запропонованими нами іграми економічного спрямування та створити власну.

11. Вихователь повинен пам'ятати, що процес економічного виховання повинен гармонійно вписуватися в загальний навчально-виховний процес.

Поглибленню економічних знань дітей старшого дошкільного віку сприяють також такі форми роботи, як: ігрові імпровізації, моделювання реальних життєвих ситуацій економічного спрямування, розв'язування творчих завдань, розваги, свята, оформлення економічних виставок.

Ці форми роботи розвивають самоконтроль, вміння взаємодіяти та колективно мислити, сприяють усвідомленню суспільних відносин, формуванню економічного досвіду; вчать планувати дії, передбачати можливі наслідки.

Дуже багато батьків ставляться до гри як до забави, вважають, що це марна трата часу, яка нічого не дає дітям. «Чим би дитя не тішилося, аби не плакало», - міркують деякі дорослі. Вони абсолютно байдужі до того, як і у що грає їхня дитина, головне, щоб вона їх не турбувала, не доставляла проблем, не заважала відпочивати. Такий підхід до ігор дитини вважається неправильним. Адже гра несе в собі істотну значимість для розвитку дітей.

Наприклад, дітям трьох років дуже подобається стрибати і бігати, і роблять це вони відмінно. Застосовуючи такі навички, можливо створювати різні ігри, які базуються на новій черговості цих рухів. Поступово їх можна ускладнювати і найважливіше - це їх нове осмислення і зміст: не просто бігти і стрибати, а підстрибувати у вигаданій ситуації (по купинах на болоті, а можна тікати від ведмедя або вовка, які можуть наздогнати).

Дуже ймовірно, що такі ігри будуть дуже цікаві для дитини будь-якого віку. Як вже було сказано, вибір гри обумовлюється календарним віком, сходиною емоційного розвитку дитини.

У кожному віковому періоді серед дітей є істотні індивідуальні відмінності, їх теж слід брати до уваги при проведенні гри. Практично у всіх

групах дошкільного закладу є три типи дітей, які завжди ведуть себе по-різному під час будь-якої діяльності, в тому числі в ігровій, тому до них потрібен різний підхід.

До першого типу відносяться дуже рухливі, енергійні діти, схильні до сильної схвильованості. Така дитина із задоволенням включається в будь-яку нову ігрову діяльність і з величезним захопленням приймає її. Як правило дитина миттєво вловлює суть гри і намагається брати на себе активну роль. Однак найчастіше такі діти не байдужі до інших, і тільки демонструють свої власні здібності. Цим дітям важко дається прийняти правила, які обмежують несподівану енергійність: віддати головну роль або річ, іншій дитині яка залучила, чекати свою чергу, стояти на місці до встановленого сигналу. Проте, виконувати ці правила дуже доцільно для такої дитини. Проводячи гру, потрібно спробувати продемонструвати таким дітям, як важливо дотримуватися правила і продумати, як вони можуть отримати радість, виконуючи їх.

Другий тип - це найбільш обачні, боязливі діти. Така дитина, як правило, не може відразу вловити суть гри і нову діяльність приймає без всякого бажання і задоволення. Спершу вона знаходиться в напрузі, просто спостерігає за іншими дітьми. У такі моменти не потрібно змушувати дитину, потрібно дочекатися, коли вона сама буде до цього готова. Спочатку така дитина спостерігає за ходом гри і бере участь в ній пасивно, потім потихеньку отримує заряд від інших дітей і педагога, у неї починає з'являтися інтерес до гри, і потім поступово сама виявляє активність. Зрозуміло, це буде можливо при схваленні і допомогі педагога. Ні в якому разі не можна примушувати дитину до того, до чого вона ще не готова [3, с. 53].

Третій тип – діти, які не можуть увійти в гру навіть з допомогою педагога. У багатьох групах є пасивні, апатичні діти. Вони відстають у розвитку від своїх однолітків і не можуть функціонувати з ними на рівних умовах. Можна повторити цю гру багато разів, але такі діти так і не зрозуміють її суть і уникатимуть брати на себе активну роль, а якщо візьмуть,

то будуть діяти зовсім неправильно. Така дитина потребує великої уваги від педагога. Групова та спільна діяльність з нею не дієва. Дитині потрібен особистий контакт з дорослим, його індивідуальне роз'яснення, заохочення, інтерес. Тут необхідне індивідуальне навчання для нормального особистісного і психологічного розвитку.

Кожна дитина вимагає до себе особливий підхід і потребує різних дій вихователя. На жаль в дошкільних закладах часто використовують прийоми, неприпустимі на для якого дитини. Зокрема, не можна насильно дітей (покараннями, погрозами, заборонами) примушувати робити те, що вона не бажає, і до чого ще зовсім не готова. Мета педагога (в цьому і полягає майстерність навчання) – викликати зацікавленість у дітей, заявляючи їх потрібною справою, заохочувати їх навіть крихітні успіхи. Примушуючи, вихователь тільки відбиває зацікавленість до гри у дитини, а це робить весь процес виховання марним.

Марно і шкідливо безпосередньо змушувати щось засвоювати або запам'ятовувати в грі. Діти в дошкільному віці не можуть навчатися за вимогами педагога. Дитина може засвоїти і запам'ятати тільки потрібну інформацію, у якій відчуває практичну потребу. Подібна потреба безумовно з'являється в захоплюючій і цікавій ігровій діяльності. Не можна замінювати ігри уроками або вправами.

Неприпустимо розмовляти в роздратованому або грубому тоні з дітьми.

Більш ефективний підхід в роботі з дітьми це - дружелюбність. Вихователь повинен в потрібний час засмучуватися або дивуватися, показувати захват, вміти заінтригувати дітей несподіванкою, продемонструвати рухом, інтонацією, мімікою свій інтерес до гри й успіху в ній дітей. Безумовно, від педагога тут потрібен великий артистизм. Лише інтерес, захопленість і радість від успіху формують повноцінну особистість в людині.

Зробити соціально-фінансову грамотність зрозумілою можуть допомогти сюжетно-рольові ігри. Зокрема, діти грають у професії, осягаючи

сенс роботи і праці, відображають робочу діяльність батьків і подібним чином вивчають економіку.

У сюжетно-рольовій грі відбувається моделювання справжньої життєвої ситуації: виготовлення і реалізація готової продукції, здійснюється купівля та продаж товарів. Якщо поєднати реальну і навчально-ігрову діяльність, то це буде дуже результативно для освоєння дітьми дошкільного віку складних економічних знань.

Уявлення про соціально-фінансову грамотність засвоюються дитиною в ігровій діяльності, при ускладненні змісту інтелектуальних завдань. Ускладнення формують проблемно-фактичні, проблемно-пізнавальні, проблемно-ігрові ситуації, які дозволяють виявити рівень уявлення різних економічних понять. Якщо поступово ускладнювати ігрові завдання, то це буде підтримувати діяльність дітей в «зоні найближчого розвитку». Освоєння уявлень про сферу економіки в захоплюючій для малюка ігровій ролі позитивно позначиться і на якості їх засвоєння.

В ході сюжетно-дидактичної гри [5, с. 68-69]. встановлюється адекватна для віку ситуація спілкування. Мовне спілкування проходить у формі діалогу. вихователь має сформулювати конкретні, точні, грамотні економічні питання, а діти навчаються зрозуміло викладати свої здогадки. Формується пояснювальне і доказове мовлення.

Спілкування дітей між собою і з педагогом у колективній ігровій діяльності буде супроводжуватися позитивними відчуттями, що активізує їхню пізнавальну активність і посприяє формуванню мислення.

Ігрова діяльність дошкільника як вид діяльності в умовах гри, засобами гри є різновидом соціально-культурної практики для дитини. В ігровій практиці дитина пізнає культуру. Вперше поняття «культурні практики» вводить Н. Крилова і розкриває їх як різноманітні види самостійної діяльності, поведінки на основі актуальних і перспективних інтересів дитини, що виходять з перших днів її життя з простору організовуючи власну дію і переживання... це звичайні (звичні)) для дитини методи і форми

самовизначення та самореалізації, тісно пов'язані з екзистенційним змістом буття та подій з іншими людьми [8, с. 69]. Це пошук і апробація (постійні та поодинокі випробування) нових способів і форм діяльності та поведінки для задоволення різноманітних пізнавальних і прагматичних потреб. Це також набуття морально-емоційного досвіду співпереживання, допомоги, захисту, альтруїзму, співпереживання, гордості, радості, смутку [5, с. 68-69].

Відомо, що культура, як найважливіша умова і зміст виховання і навчання дитини дошкільного віку, виконує свою універсальну або абсолютну роль у навчально-виховному процесі. А ігрова діяльність для дитини є найважливішим, якщо не основним способом засвоєння культури. Водночас ігрова діяльність є для дитини способом життя, який носить синтетичний характер і змістовний.

Гра відіграє величезну роль у пізнанні дитиною навколишнього світу, суспільних дій, економічних відносин і явищ. Саме через гру, перебуваючи в ролі дорослого, дитина засвоює і засвоює елементарні економічні поняття та знання.

В даний час, у зв'язку з радикальними змінами в нашому суспільстві, що полягають у формуванні ринкової економіки, однією з актуальних проблем дошкільної педагогіки є проблема економічного виховання дітей дошкільного віку. Важливу роль у цьому відіграють елементарні економічні знання, які діти старшого дошкільного віку можуть засвоїти і використати в різних життєвих ситуаціях.

Видатні педагоги та науковці розглядають дошкільний вік як сенситивний період економічного виховання, що включає формування базових економічних знань дітей, формування та розвиток пізнавального інтересу до економіки, елементарного економічного мислення та економічно значущих якостей особистості дитини. Сучасні вчені визначають економічне виховання як організовану педагогічну діяльність, спеціально створену систему роботи, спрямовану на формування екологічної свідомості дітей.

Через гру дитина пізнає навколишній світ, розглядає складні суспільні процеси, явища, засвоює основні економічні поняття, намагається осмислити та застосувати їх у повсякденному житті. Ігрова діяльність дає дитині можливість не тільки отримати нові знання, а й використати вже сформовані знання у процесі власної діяльності. Важливою умовою формування у дитини первинного економічного досвіду є використання економічних ігор.

1.4. Обґрунтування педагогічних умов формування соціально-фінансової грамотності старших дошкільників

Врахування екологічного підходу до формування економічних знань та уявлень у дітей старшого дошкільного віку. Його оточення складається з найближчого оточення (батьки, родичі), їх грамотності, дій у процесі спільного ведення домашнього господарства, залучення дитини до домашніх справ, положення дошкільного закладу. Дослідження Л. Галкіної, Н. Грам та А. Сазонової вказують на важливість створення особливого середовища, в якому діти могли б отримувати знання про елементарну економіку, а також практикувати їх використання в іграх та особливих економічних ситуаціях. Згідно з сучасними програмами, що розвиває середовище має бути створене в кожній віковій групі дошкільного закладу. [10; 11; 20]

Весь організований процес економічного виховання дітей має бути спрямований на отримання конкретного результату, який очікувано розкривається в моделі. Цей процес базується на загальнодидактичних принципах суб'єктивності, доцільності, орієнтації на цінності, свідомості, самостійності, активності, системності, цілісності, інтегрованості, послідовності, доступності.

Розглянемо більш детально принципи організації процесу формування опорних економічних знань дітей старшого дошкільного віку.

Педагогічний принцип суб'єктності вимагає такої організації навчально-виховного процесу в дошкільному закладі, яка була б спрямована на виховання дітей як активних суб'єктів, які перетворюють середовище та самих себе. Дослідження перейшло з позиції об'єкта педагогічного впливу до позиції суб'єкта навчання і виховання. Таким чином, стосунки вчителя та вихованців носили характер співпраці, у процесі якої діти перестали бути лише об'єктами впливу, а ставали учасниками спільної діяльності.

У дослідженні принцип доцільності пронизує всі сторони педагогічної діяльності. Відомо, що людина може зосередити свої зусилля на досягненні певної мети та досягненні завдань. Під цією здатністю ми розуміємо передбачення людиною мети своєї діяльності, її результатів, планомірне оформлення власних дій, зміну їх відповідно до конкретних обставин.

Керуючись принципом ціннісної орієнтації, ми наповнювали будь-яку діяльність дитини моральним змістом і значенням. Таким чином, формування первинного економічного досвіду розглядається нами через призму формування системи загальнолюдських цінностей і особистісних якостей, необхідних для спілкування з людьми та успішної господарської діяльності.

Принцип свідомості, самостійності та активності орієнтується на використання таких методів навчання, які відкривають дітям можливість бути реальними суб'єктами навчального процесу: творчих проєктів, ігрової діяльності, спостереження тощо. Також у нашій дослідницькій роботі цей принцип визначив організація процесу формування первинного економічного досвіду в контексті особистісно-орієнтованої теорії дошкільної освіти.

Реалізація принципу системності, послідовності та цілісності полягала в раціональному плануванні пізнавального матеріалу та дотриманні логічної послідовності під час його викладу. Таким чином, весь пізнавальний матеріал являв собою цілісну систему базових економічних знань та ідей, а також відповідних умінь.

Принцип доступності полягав у використанні в навчальному процесі економічних понять, доступних для сприйняття старших дошкільників.

Переходимо до характеристики визначених нами педагогічних умов формування опорних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Ці умови також лягли в основу розробленої нами моделі.

Умова 1. Забезпечення комплексного підходу до процесу формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри, що передбачає оволодіння елементарними знаннями, уміннями, навичками та розвиток особистісних якостей.

Кожна з державних комплексних програм дошкільної освіти містить розділ «Економічне виховання дошкільників», який реалізується в освітній лінії «Дитина в суспільстві». Також на сьогодні створено декілька авторських (А. Сазонов, А. Клавдієв, А. Шатов) програм з економічного виховання дітей з наданням методичних матеріалів, що дозволяють більш конкретно та ефективно організувати цю роботу. У логіці побудови як державних, так і авторських програм визначено обов'язковий розділ, у якому розглядаються вікові можливості дітей оволодіти знаннями та ідеями елементарної економіки.

У сучасному суспільстві кожен повинен отримати безперервну економічну освіту. На нашу думку, безперервна економічна освіта здобувається з початковим досвідом первинних економічних відносин. Відповідно до педагогічної теорії рівні засвоєння програм дошкільної освіти з урахуванням психологічних, вікових та інших факторів різні. Так, наприклад, дослідниця Є. Курак структурує роботу з формування попередніх економічних знань у дошкільників слід поділити на кілька етапів з урахуванням віку дітей:

1 етап – робота із середньою групою (4 – 5 років) – проведення бесід, розповідання оповідань та казок рідною мовою. Пропоновані теми: історія людства; професія батьків.

2 етап – робота зі старшою групою (5,5 – 6 років) – проведення бесід, розповідь і казки, організація дидактичних ігор. Пропоновані теми: потреби

людини; економічні ресурси; виробнича продукція: товари та послуги; ринок та його економічне значення; гроші та їх функції; Сім'я та економіка.

3 етап – робота зі старшою групою (6,5 – 7 років) – проведення бесід, розповідь і казки, організація дидактичних та сюжетно-рольових ігор. Пропоновані теми: попит на товари та послуги; пропозиція та її значення; безробіття та його вплив; банківська система; державна система оподаткування та оподаткування; Національний бюджет.

Наприкінці кожного етапу необхідно провести діагностичну роботу для визначення рівня засвоєння дітьми знань соціально-фінансової грамотності. Аналізуючи результати, необхідно знайти ефективні методи та необхідність створення оптимальних умов не лише для розвитку економічного мислення, а й мовного рівня дітей.

Умова 2. Надання пріоритету ігровій діяльності серед інших засобів формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.

Гра є основною сферою дитячого спілкування, вона вирішує проблеми міжособистісних стосунків, сумісності, партнерства, дружби [12, с. 48]. За допомогою гри дитина пізнає і отримує соціальний досвід людських взаємин, це сфера унікальної людської діяльності. Аналіз психолого-педагогічної літератури з теорії ігор дозволяє представити коло її цілей для розвитку та самореалізації дітей.

Дослідниця Т. Поніманська зазначає, що дидактична гра – це гра, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь [12, с. 316].

Сюжетно-рольова гра — явище динамічне, її розвиток виявляється насамперед у появі нових сюжетів — втілених у певних подіях образних відтворень ідей. В іграх дітей дошкільного віку вони надзвичайно різноманітні і відображають точні умови їх життя.

У сюжетно-рольовій грі має бути розроблений сюжет, до якого включаються різноманітні ролі, пов'язані з економічним змістом, де ігрові завдання слід розв'язувати безпосередньо на основі набутих економічних знань і пропонувати дитині у вигляді правил гри. При організації сюжетно-рольових ігор економічного спрямування виділяють наступні принципи:

- відбір економічних знань, отриманих на уроці в процесі навчання, для подальшого відображення в іграх;
- ознайомлення дітей з діяльністю дорослих, яка органічно включає дії та знання в економічній сфері;
- відображення діяльності знайомих дітям дорослих у сюжеті та змісті ігор;
- організація колективних ігор. Залучати кожен дитину до ролей, які включають економічний зміст; безпосередня участь вчителя в грі, граючи роль разом з дітьми.

Розроблена науковцями структура сюжетно-рольових ігор економічного змісту характеризується такими ознаками: вид гри, вік дітей, кількість дітей, місце гри у навчально-виховному процесі, призначення, костюми, реквізит, обладнання, рольовий набір, попередня робота, ігрові дії, опис ходу та управління грою, аналіз стосунків дітей під час гри [6, с. 34].

Стратегійна гра передбачає багатогранну групову діяльність з чітко визначеною цільовою перспективою, що передбачає спільне планування, планування дій з наступним розподілом обов'язків і ролей і покроковою реалізацією плану [16, с. 58].

Умова 3. Поступове впровадження ігор економічної спрямованості.

Формування в дітей творчої, варіативної поведінки, вміння узгоджувати власні дії з діями всіх членів колективу та будувати спільну стратегію діяльності. На цьому етапі пріоритетною була творча робота дітей над сформованими знаннями: вони співвідносили різні економічні поняття, обирали найбільш доцільні та конкретні, уміло відстоювали власну точну зору та презентували її, використовуючи термінологічну підтримку.

Використовувалися дидактичні ігри, що сприяють формуванню елементарних економічних понять, ситуативних, орієнтованих на засвоєння найтипівіших способів соціально-економічної поведінки, сюжетно-рольові - для збагачення досвіду дій у різноманітних соціально-економічних ситуаціях.

Умова 4. Організація розвивального предметного середовища для формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Сучасну дитину з перших років життя оточує економічне середовище, наповнене різноманітними економічними поняттями та процесами. Звичайно, розглянутий процес економічної соціалізації ширший за процес економічного виховання. Але в більшості випадків дуже важко відстежити те, чого засвоює дитина в процесі спілкування з однолітками, перегляду телевізора, перегляду дорослих, і встановити відповідність такої інформації морально-етичним нормам суспільства. Тому важливо формувати у дітей дошкільного віку елементарний економічний досвід, який стане основою для подальшої успішної економічної соціалізації та економічного виховання.

Аналізом наукової літератури встановлено, що за останні роки створено ряд навчально-методичних робіт, в яких дослідниками розроблено рекомендації щодо взаємин із сім'єю в цій сфері та перспективний план налагодження стосунків із сім'єю. сім'ї. економічне виховання старших дошкільників. Усі педагогічні принципи роботи були враховані нами при розробці моделі формування елементарних економічних знань у старших дошкільників в ігровій діяльності.

Перш за все, необхідно розкрити поняття «модель» та обґрунтувати його стосовно забезпечення педагогічних умов для організації процесу формування елементарних економічних знань у старших дошкільників в ігровій діяльності.

Модель – це створена подумки або матеріально втілена система, яка, відтворюючи існуючий або сконструйований об'єкт дослідження, здатна замінити його таким чином, що дослідження самої моделі дасть досліднику

якісно та кількісно нову інформацію про об'єкт. . Модель організації певної частини навчально-виховного процесу відображена в нормативних документах дошкільної освіти, насамперед – програмах розвитку та виховання дитини.

Основною причиною труднощів у вирішенні завдань формування у дітей опорних економічних знань в ігровій діяльності є, насамперед, недостатнє методичне забезпечення.

Розробляючи модель формування елементарних економічних знань у старших дошкільників в ігровій діяльності, ми спиралися насамперед на її педагогічну складову – діяльність вихователів з дітьми, а також реалізацію форм взаємодії з батьками з метою підвищення інтересу їх дітей до основних економічних знання та відповідні віку економічні навички.

При розробці системи роботи, яка, на мою думку, має забезпечити більшу ефективність процесу формування елементарних економічних знань в організації педагогічних можливостей суб'єктів цього процесу, ми врахували наукові праці А.Галахової. [9], Л. Галкіна [10], Н. Гремі [11]; А. Смоленцева [21], А. Сазонова [20], А. Шатова [23] про своєрідність засвоєння елементарних економічних понять дошкільниками.

Умова 5. Взаємодія ЗДО з сім'єю щодо формування соціальної та фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Всебічний розвиток дитини, її підготовка до життя в суспільстві - головне соціальне завдання, яке вирішується суспільством і сім'єю. Ефективність роботи педагога-вихователя у формуванні економічних уявлень у дітей значною мірою визначається позицією сім'ї, яку вона займає по відношенню до дитини як об'єкту навчання і виступає, водночас, носієм соціальної, педагогічної, психологічної, економічної функції. воно містить у своїй структурі і вибирає оптимальне забезпечення в них своїх потреб. Ефективність формування економічних уявлень дітей у сім'ї залежить від педагогічних умов, у яких сім'я діє як:

- центр засвоєння на практиці економічних понять через передачу членами сім'ї форм, методів, прийомів раціонального використання всього, що робить сім'я;

- носій економічних відносин через центр споживача. Сім'я завдячує своїм існуванням підтримці сімейних відносин від фізіологічних потреб самозбереження до соціальних і потреб самоствердження як вищої категорії соціального життя особистості;

- організатор обліку витрат і витрат і способів їх раціонального використання шляхом залучення системи заходів, спрямованих на їх доцільне використання для задоволення потреб сім'ї в оздоровленні, освіті, відпочинку, речах побуту, предметах морального задоволення;

- зв'язок із соціальним середовищем, що відображає всі зміни, що відбуваються в ньому через форми праці, роль у суспільстві членів сім'ї;

- реалізатор освітніх можливостей, спрямованих на задоволення потреб обґрунтованих витрат і витрат, що виводять дитину до самостійного життя.

Перші знання з економіки діти отримують у сім'ї, оскільки вона найтіснішим чином пов'язана з економічним життям суспільства в цілому. Традиційно одним із головних завдань сім'ї є її господарська діяльність, яка є необхідною умовою життя та розвитку сімейних відносин.

Повсякденний облік витрат і доходів, правильне використання кожної трудової гривні, дбайливе ставлення до їжі та одягу – все це чудова можливість для економічного виховання дітей у сім'ї.

Єдиним джерелом доходу є чесна праця, тому сім'я повинна виховувати: повагу до праці, працьовитих людей, чесно зароблених грошей; формувати бережливе ставлення до всього створеного людиною; навчити дитину раціональної організації праці з метою отримання необхідних результатів з найменшими витратами. Дослідник І. Сасова зазначає, що сімейне економічне виховання має ряд особливостей і переваг перед іншими формами соціального виховання. Воно освячується авторитетом батьків, силою сімейних традицій і звичаїв [15, с. 31].

Сімейне виховання індивідуальне, звернене безпосередньо до дитини. Освітні можливості сім'ї характеризуються безперервністю, тривалістю та різноманітністю. Економічне виховання дітей у сім'ї - це систематичний, цілеспрямований вплив дорослих членів сім'ї, усієї родинної структури на формування у дітей економічного ставлення до особистої та суспільної власності, поваги до працюючих людей, до праці в усіх її відносинах. Незважаючи на те, що сімейне виховання має велике значення в економічному вихованні дітей, батьки в сім'ї майже ніколи не залучаються до вирішення цих питань.

У дітей спонтанно формується думка, що батьки повинні задовольняти всі їхні потреби та прагнення. Саме на цій основі зростає споживче ставлення до батьків, з'являються бажання, які батьки вже не в змозі задовольнити. Вкрай рідко батьки спілкуються з дітьми про позасімейні економічні проблеми (вартість продукту, заробітна плата, матеріальне стимулювання, ціна, прибуток, ощадливість, обачність).

Дослідниця Л. Галкіна зазначає, що на державному рівні в останні роки спостерігається значне зростання інтересу до сім'ї, зокрема до сімейного бюджету та ведення домашнього господарства. Серед причин зростання популярності сімейної економіки є те, що люди приходять до усвідомлення простої істини – не можна побудувати суспільство з ефективною економікою, високим рівнем життя та соціальною справедливістю, особливо в ринкових умовах, якщо основна група – це люди. сім'я розвивається нездорово соціально-економічну, психологічну, моральну основу [7, с. 119].

На думку Л. Галкіної, член незаможної сім'ї – нещаслива і конфліктна людина не тільки в особистому житті, але й не «вигідна» для всього суспільства. Коли благополучна людина в сімейному житті є активним творцем усього доброго, гуманного, справедливого. Тому прагнення людей до щастя і благополуччя в сімейному житті — справа державна. Ряд соціологів стверджують, що прогрес суспільства навіть більше залежить від

сім'ї, ніж від промисловості, науки, міжнародних відносин разом узятих [7, с. 98].

Вихователі мають налагоджувати та підтримувати постійний контакт з батьками у сфері економічного виховання дітей дошкільного віку. Контакт родини та вчителя допомагає побудувати між ними стосунки порозуміння та виробити загальний підхід, а також забезпечити логічність та послідовність у навчанні та розвитку дитини. Спільне планування сприяє полегшенню основних процесів соціальної поведінки, навчання та виховання дітей. Оскільки вчитель готується до навчання дітей, важливо, щоб він усвідомлював той факт, що навчання не починається, коли дитина приходить до групи. Першими вчителями дитини є батьки. Те, що дитина вчиться у своїй родині, є основою для подальшого повноцінного процесу навчання. Спільна мета, яка об'єднує дошкільний та батьків – виховання освіченої дитини.

Висновки до розділу 1

У теоретичній частині дослідження ми виявили, що проблема економічного виховання дітей була визначена як актуальна в різні історичні часи. Від вчителів класиків до сучасних вчених ведеться багато дискусій щодо розробки системи формування у дітей базових економічних знань і умінь, соціально-фінансової грамотності: А. Автономов, П. Атутов, С. Батишев, М. Васильєва, Л. Галкіна, В. Гербова, Р. Жадан, Я.-А. Коменський, Т. Комарова, Н. Кулакова, Я. Курінний, А. Макаренко, Н. Побірченко, А. Сазонова та ін. Зазначається, що в освіті визначено необхідність впровадження економічної освіти в дошкільний заклад, коли діти набувають початкового досвіду базових економічних відносин.

Дослідження вчених Н. Грами, Г. Григоренка, Р. Жадана, Є. Курака, Ю. Лелюка, А. Сазонової, І. Сасової, А. Смоленцевої, Г. Шатової та ін. доведено, що діти дошкільного віку мають доступ до певних економічних уявлень,

тобто питання економічного виховання є актуальним як одна з важливих складових соціалізації дитини – економічної соціалізації, яка включає базові економічні знання, усталені форми поведінки та особистісні утворення, необхідні для успішної господарської діяльності.

Водночас, при всій різноманітності досліджуваних проблем питання економічної соціалізації дітей дошкільного віку та особливості формування їхньої соціально-економічної грамотності залишаються маловивченими. Базовий компонент (Державний стандарт) дошкільної освіти (нова редакція 2021 р.) вперше наголошує на необхідності формування в дошкільників соціально-фінансової грамотності та одним із своїх варіативних складників визначає освітній напрям «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність».

У цьому контексті ми будемо розуміти соціально-фінансову грамотність дошкільників як володіння дітьми доступними їхньому віку елементарними економічними поняттями та навичками соціально-економічної поведінки; сформованість у них моральних почуттів та морально-економічних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності; наявність інтересу до економічної сфери життя.

Найбільш сприятливим для формування соціально-фінансової грамотності є старший дошкільний вік — з огляду на вже наявний досвід та елементарні вміння, навички соціальних відносин та елементарної економічної діяльності.

Одним із найбільш ефективних засобів формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку є гра - як провідний вид діяльності, що забезпечує головні лінії психічного розвитку саме в цей віковий період. Саме в грі дитина не лише закріплює та впроваджує отримані знання, наслідує форми суспільних відносин людей, а й поступово опановує моральні норми та починає керуватися ними у своїх стосунках із дорослими й іншими дітьми.

Для формування соціально-економічної грамотності дітей старшого дошкільного віку можна використовувати різні види ігор: розвивально-дидактичні та ситуативні (щодо закріплення вивчених знань, моделювання використання їх на практиці, вирішення життєвих ситуацій соціально-фінансового характеру), сюжетно-рольові (з моделюванням різних життєвих ситуацій — купівля-продаж, виробництво, реалізація тощо), ігри-стратегії (що поєднують дидактичні завдання із творчим задумом або сюжетом) тощо.

Тож необхідно створити такі педагогічні умови, які не тільки спонукатимуть дітей старшого дошкільного віку до активного і культурного спілкування в ігровій діяльності, а й сприятимуть формуванню їхньої соціально-фінансової грамотності. Відповідно, нами визначено педагогічні умови формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри:

1. Забезпечення комплексного підходу до процесу формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри, що передбачає оволодіння елементарними знаннями, уміннями, навичками та розвиток особистісних якостей.

2. Надання пріоритету ігровій діяльності серед інших засобів формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.

3. Поступове впровадження ігор економічної спрямованості.

4. Організація розвивального предметного середовища для формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

5. Взаємодія ЗДО з сім'єю щодо формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

РОЗДІЛ 2

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ФІНАНСОВОЇ
ГРАМОТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ ГРИ**

**2.1. Особливості сформованості соціально-фінансової грамотності дітей
старшого дошкільного віку**

Експериментальне дослідження проведено на базі Нікольського комунального закладу «Ясла-садок № 3 «Ромашка» Нікольської селищної ради Донецької області». В експериментальному дослідженні взяли участь 40 вихованців 5–6 років двох старших груп. Експериментальна група та контрольна група налічували по 20 дітей у кожній.

Мета дослідження: експериментально визначити початковий рівень сформованості соціально-фінансової грамотності у дітей старшого дошкільного віку.

Для вирішення поставленої мети висунуто **завдання дослідження:**

1. Визначити критерії, показники й рівні сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.
2. Розробити діагностичну методику оцінювання соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.
3. Провести експериментальне дослідження і виявити початковий рівень сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження: бесіди, вправи та спостереження за дітьми.

На початковому етапі експерименту було розроблено критеріальний апарат. Теоретичний аналіз педагогічних джерел (А. Богуш [2], Н. Грама [10], А. Сазонова [11]) дав змогу визначити такі критерії оцінювання соціально-фінансової грамотності старших дошкільників: когнітивний, емоційний, діяльнісний (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Критерії та показники оцінювання соціально-фінансової
грамотності старших дошкільників**

Критерії	Показники
Когнітивний	<p align="center">-наявність елементарних уявлень та понять щодо соціально-фінансової грамотності;</p> <p align="center">-наявність економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей</p>
Мотиваційно-ціннісний	<p align="center">-наявність інтересу та ціннісного ставлення до економічної сфери життя</p>
Операційний	<p align="center">-уміння здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах</p>

Розглянемо детальніше кожний із визначених критеріїв.

Перший, когнітивний критерій, включав такі показники [11]:

1. Наявність елементарних уявлень та понять щодо соціально-фінансової грамотності старших дошкільників. Нерозуміння дітьми економічних понять може викликати негативне ставлення до економічної сфери. До основних елементарних економічних понять віднесено: гроші, професія, праця, ринок, товар, вартість, заробітна плата, гаманець.

2. Наявність економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей. Засвоєні дітьми поняття застосовуються в повсякденному житті, під час спілкування з однолітками, дорослими, у процесі гри. Словниковий запас допомагає дитині бути повноцінним учасником будь-якої розмови чи дії, але базову економічну лексику можна знайти і в пасивному мовленні дитини, коли вона розуміє слова, але ще не використовує їх у власному мовленні.

Другий, мотиваційно-ціннісний критерій, включав такий показник – наявність інтересу до економічної сфери життя, тобто до економічних

процесів та законів. Без наявності стійкого інтересу процес формування первинного досвіду соціально-фінансової грамотності дітей стає неможливим [11].

Третій, операційний критерій, схарактеризовано за таким показником: – уміння здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах - розкриває навички дитини орієнтуватися в різних соціально-економічних ситуаціях. Оскільки знання та розуміння основних елементарних економічних понять не гарантує використання цих знань на практиці [11].

За визначеними критеріями та показниками схарактеризовано три рівні сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку: низький, середній і високий.

Низький рівень – діти не можуть пояснити сенс елементарних економічних понять, таких як «гроші», «покупка», «ціна»; вони мають неповні, помилкові уявлення в галузі економіки; у дітей немає інтересу до вивчення соціально-фінансової грамотності; вони не орієнтуються у соціально-економічних ситуаціях.

Середній рівень – діти мають неповні уявлення про соціально-економічні поняття, вони не завжди можуть пояснити їх; наявні знання неповні, неконкретні, поверхневі; у дітей є інтерес до вивчення соціально-фінансової грамотності, але вони погано розуміють економічні поняття; не можуть самостійно орієнтуються у соціально-економічних ситуаціях, а тільки за допомогою дорослих.

Високий рівень – діти можуть дати пояснення сенсу економічних понять; в розмовному мовленні вживають економічні терміни і словосполучення; знаходяться в позиції активних учасників подій, задають питання економічного змісту і самостійно намагаються знайти на них відповіді; у дітей є стійкий інтерес до вивчення соціально-фінансової грамотності; вони самостійно орієнтуються у соціально-економічних ситуаціях, навіть без допомоги дорослих.

Із метою виявлення рівнів сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку, відповідно до визначених критеріїв і показників, було розроблено діагностичну методiku. Діагностичний інструментарій обрано з використанням таких методик: у якості основних – словниковий тест, інтерв'ювання, розповідь за малюнками економічного змісту (за методиками А. Сазонової [11, с. 96]), педагогічне спостереження за ігровою діяльністю старших дошкільників щодо визначення їхньої елементарної соціально-фінансової грамотності й поведінки в сюжетно-рольових іграх; аналіз розв'язання дітьми ігрових завдань економічного характеру (робота з картками за методикою А. Сазонової [11, с. 96]).

Опис діагностичних методик

Критерій: когнітивний

Показник 1: наявність елементарних уявлень та понять щодо соціально-фінансової грамотності

Завдання 1. Інтерв'ювання [11, с. 215]

Процедура виконання: Опитування проводиться групами. Якщо дитина з першого разу не зрозуміє питання, його слід прочитати ще раз. Якщо дитяча відповідь незрозуміла, необхідно звернутися з проханням «Будь ласка, розкажи мені про це детальніше», «Давай поговоримо про те...».

1. *Що таке гроші?*

2 бали – це засіб обміну й міра вартості; 1 бал – щоб купити товар у магазині;

2. *Навіщо люди заощаджують гроші?*

2 бали – зростає можливість купити щось цінне; 1 бал – щоб купити велику річ

3. *Навіщо потрібна реклама?*

2 бали – для продажу товарів, несе в собі інформацію про товар, зацікавлює покупця; 1 бал – красива вивіска з назвою фірми або товару

4. *Чому автомобіль коштує більше ніж іграшка?*

2 бали – для виготовлення автомобіля необхідно багато матеріалу та робочої сили, а для виготовлення іграшки – значно менше; 1 бал – він більше

5. *Навіщо потрібен банк?*

2 бали – для зберігання та примноження грошей; 1 – щоб класти туди гроші

6. *Що можна економити?*

2 бали – воду, світло, газ, гроші; 1 бал – назване щось одне;

7. *Чому необхідно дбайливо ставитися до речей?*

2 бали – вони коштують грошей, на їх виготовлення було затрачено працю людей; 1 бал – щоб річ прослужила довше.

8. *Навіщо всім дорослим необхідно працювати?*

2 бали – щоб заробляти гроші для сім'ї; 1 бал - заради задоволення;

9. *Що таке товар?*

2 бали – це речі, виготовлені людьми на продаж; 1 бал - покупка;

10. *Що таке послуга?*

2 бали – це робота, яку виконують, щоб допомогти іншим; 1 бал – допомога.

Система оцінювання:

Високий рівень – 20-13 балів (дитина має повне уявлення про соціально-фінансову грамотність, розуміє й усвідомлює її необхідність та значення).

Середній рівень – 12-7 балів (дитина може відповісти на питання неповно, виключно одним, максимум двома словами. Розуміє, про що стоїть питання, при цьому пояснити свої думки їй складно - необхідна допомога дорослого).

Низький рівень – 6-0 балів (знання дитини про економічну, фінансову сферу життя є дуже низькими, вона не розуміє поставлених питань).

Показник 2: наявність економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей

Завдання 2. Дидактична гра «Я почну — а ти продовжи!» [11, с. 150]

Процедура виконання: Експериментатор пропонував дитині пограти – завершувати розпочаті ним речення, а потім трохи пояснювати свою відповідь (чому відповіла саме так). За кожну правильну відповідь з точним використанням економічної лексики дитина отримувала 2 бали.

1. Твої батьки за свою працю отримують ... (Що? - зарплату, гроші)
2. Людину, у якої багато грошей, можна назвати ... (як? - багатій, мільйонер)
3. Дитину, яка постійно вимикає непотрібні лампи та закриває кран з водою, можна назвати ... (яка? - економна, ощадлива)
4. Люди у магазині ... (що роблять? - купують, продають)
5. Залізні гроші називаються ... (як? - монети)
6. Лялька коштує менше, ніж торт, тож лялька за вартістю ... (яка? - дешевша)
7. Продає продукти та товари ... (хто? - продавець)
8. Маленький аркушик, на якому вказано кількість витрачених за покупку в магазині грошей, називається ... (як? - чек)
9. В магазині показує вартість ... (що? - ціна, вартість, цінник)
10. Щоб продати рівно один кілограм яблук, продавцеві треба ... (що зробити? – зважити їх).

Система оцінювання:

Високий рівень – 20-13 балів (дитина чітко знає економічну лексику, розуміє й усвідомлює її необхідність та значення, активно її використовує у активному та пасивному мовленні).

Середній рівень – 12-7 балів (дитина може відповісти на питання неповно, виключно одним - максимум двома словами. Розуміє, про що йдеться, проте пояснити свої думки може не завжди, потребує допомоги дорослого).

Низький рівень – 6-0 балів (дитина не розуміє економічну лексику, не усвідомлює її необхідність та значення, не використовує її мовленні).

Критерій: мотиваційно-ціннісний

Показник: наявність інтересу та ціннісного ставлення до економічної сфери життя

Завдання 3. Розповідь за картинками «Що можна придбати за гроші?» (див. Додаток 1) [4, с. 68]

Мета: з'ясувати у процесі безпосереднього спілкування з дитиною наявність у неї інтересу до економічної складової життя людей.

Процедура виконання: Пропоную дітям розглянути малюнки й позначати знаком «+» те, що можна придбати за гроші, а знаком «-» те, чого не можна. На малюнках зображено хліб, молоко, шубу, сонце, іграшки; дітей, які граються на галявині, обіймаються, допомагають одне одному (Додаток 1). Діти мають аргументувати свої відповіді.

А що за гроші не купиш? (любов, дружбу, моральні цінності, повагу, здоров'я...)

Система оцінювання:

Високий рівень – 20-13 балів (у дітей є стійкий інтерес до опанування соціально-фінансової грамотності).

Середній рівень – 12-7 балів (у дітей є інтерес до опанування соціально-фінансової грамотності, але вони погано розуміють економічні поняття).

Низький рівень – 6-0 балів (у дітей немає інтересу до опанування соціально-фінансової грамотності).

Критерій: операційний

Показник: уміння здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах

Завдання 4. Сюжетно-рольова гра «Магазин»

Мета: з'ясувати у процесі спостереження за дітьми їхні уміння здійснювати в ігрових умовах елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї.

Процедура виконання: запропонувати дітям піти до магазину і придбати необхідні предмети, назви яких необхідно запам'ятати. Починати доцільно з 2-3 предметів, поступово збільшуючи їх кількість до 5-6. У цій грі рекомендується міняти ролі: і дорослий, і дитина по черзі можуть бути донькою (чи сином) і мамою (татом), і продавцем, який спочатку вислуховує замовлення покупця, а потім іде підбирати товар. Магазины як і відділи в супермаркеті можуть бути різноманітними «Молочний», «Хлібний», «Іграшки» тощо.

Система оцінювання:

Високий рівень – 20-13 балів (дитина вміє здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах).

Середній рівень – 12-7 балів (дитина вміє здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах, але їй необхідна допомога дорослого).

Низький рівень – 6-0 балів (дитина не вміє здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах, навіть за допомогою дорослого).

Діагностування рівнів сформованості соціально-фінансової грамотності старших дошкільників за визначеними критеріями на початку експериментальної роботи дало змогу отримати такі кількісні результати (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Рівні сформованості соціально-фінансової грамотності старших дошкільників на початку експерименту

Групи	Рівні	Критерії, показники (дітей)				Σ (%)
		Когнітивний		Операційний	Мотиваційно-ціннісний	
		П 1	П 2			

ЕГ	Високий	2 дітей	4 дітей	3 дітей	3 дітей	15%
	Середній	11 дітей	11 дітей	12 дітей	10 дітей	55%
	Низький	7 дітей	5 дітей	5 дітей	7 дітей	30%
КГ	Високий	3 дітей	2 дітей	1 дитина	2 дітей	10%
	Середній	10 дітей	9 дітей	11 дітей	10 дітей	50%
	Низький	7 дитини	9 дітей	8 дітей	8 дітей	40%

Умовні скорочення:

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

П 1 – наявність елементарних уявлень та понять щодо соціально-фінансової грамотності;

П 2 – наявність мінімальної економічної лексики в активному та пасивному словнику дітей

П 3 – адекватність поведінки в життєвій та ігровій ситуаціях, пов'язаних з економічними стосунками

П 4 – наявність інтересу до економічної сфери життя

Результати у таблиці 2.2 свідчать, що більшість вихованців КГ та ЕГ мають середній рівень сформованості соціально-фінансової грамотності – 50% - 55% і низький рівень 40% - 30%, і лише у 10% - 15% респондентів було виявлено високий рівень. Також дослідження підтвердило, що рівень сформованості соціально-фінансової грамотності старших дошкільників обох груп приблизно однаковий.

Узагальнюючи результати констатувального дослідження, ми дійшли висновку, що велику роль у формуванні соціально-фінансової грамотності старших дошкільників відіграє гра.

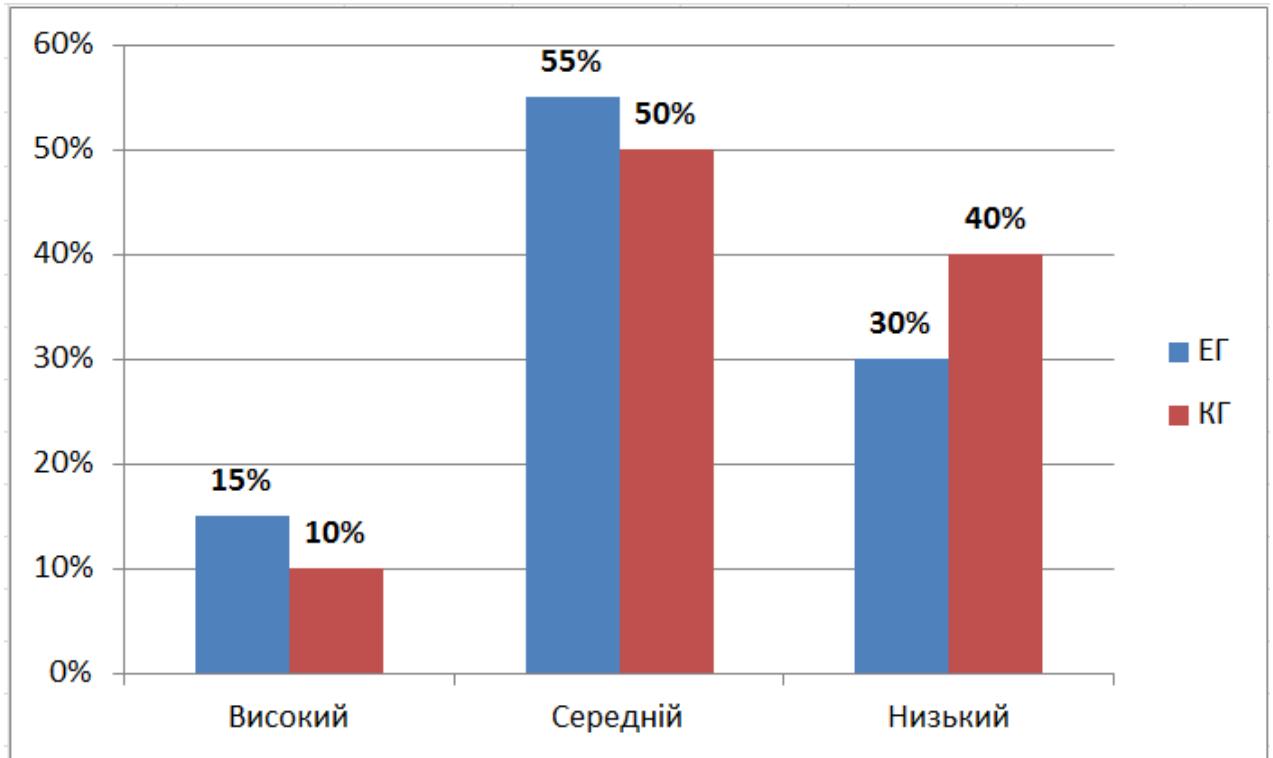

Рис. 2.1. Рівні сформованості соціально-фінансової грамотності старших дошкільників на констатувальному етапі експерименту.

Зокрема, результати дослідження за когнітивним критерієм доводять, що діти експериментальної та контрольної груп мають елементарні уявлення з економічної сфери життя, про що свідчить досить високий показник середнього рівня прояву когнітивного показника. Разом із тим є діти, які не розуміють значення економічних понять, отже, показник «наявність мінімальної економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей» на низькому рівні зазначався в 5 дітей EG та 9 дітей KG.

Аналізуючи результати операційного критерію за показником «адекватність поведінки в життєвій та ігровій ситуаціях, пов'язаних з економічними стосунками» можна побачити, що більшість дітей має середній рівень розвитку адекватності поведінки, вони не зовсім повністю розуміють, як саме треба поводитися в економічних ситуаціях.

Що стосується мотиваційно-ціннісного критерію – «наявність інтересу до економічної сфери життя» виявлено, що 10 дітей експериментальної, та 10 дітей контрольної груп показали середній рівень наявності інтересу до економічної сфери життя. Порівняно з кількістю дітей, які мають низький рівень – 7 ЕГ та 8 дітей КГ, ця кількість невелика, але причиною є відсутність мотивації дітей і страх перед невідомими поняттями й процесами при відсутності певної підтримки активним словниковим запасом та власної спроможності діяти.

Отримані в результаті констатуючого експерименту результати свідчать про необхідність під час формуючого етапу більше уваги приділити роботі над когнітивним критерієм, тому що саме у ньому зазначилась найбільша кількість дітей з низьким та середнім рівнем.

2.2. Поетапна реалізація педагогічних умов формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри

Результати нашого констатувального етапу експериментального дослідження показали, що практика ЗДО не в повній мірі відповідає сучасним вимогам щодо формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку, в тому числі в ігровій діяльності.

Насамперед це стосується питань, пов'язаних з рівнем кваліфікації освітян. На констатувальному етапі дослідження ми з'ясували, що в «Нікольському ясла-садку №3 «Ромашка» Нікольської селищної ради Донецької області» більшість вихователів відчують труднощі щодо проведення комплексної та систематичної роботи із вищезазначеного напрямку. Це пов'язано, перш за все, із відсутністю необхідних знань вихователів стосовно проблеми формування соціально-фінансової грамотності дітей.

Основною причиною труднощів у вирішенні завдань формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності є, передусім, недостатність методичного забезпечення. Про це свідчать результати бесіди з вихователями та вивчення методичного забезпечення старшої групи. Вихователі у роботі з дошкільниками користуються виключно матеріалами з Інтернету; за останні роки методичний кабінет поповнюється максимально обмеженою кількістю джерел дошкільної періодичної преси. Проте педагоги бажали б підвищити власний рівень компетентності з даної теми, використовуючи задля цього нові, цікаві форми роботи формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Виходячи з цих особливостей, було визначено три напрями реалізації формуючого експерименту – роботу зі старшими дошкільниками щодо формування в них соціально-фінансової грамотності засобами гри, роботу з вихователями та батьками щодо підвищення рівня їхньої компетентності з обраної теми.

Відповідно до визначених напрямів, робота на формувальному етапі дослідження була спрямована на забезпечення реалізації визначених нами педагогічних умов формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

1. Першою педагогічною умовою формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри нами було визначено забезпечення комплексного підходу до процесу формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри, що передбачає оволодіння елементарними знаннями, уміннями, навичками та розвиток особистісних якостей.

Відповідно, перший (пошуковий) етап формувально-експериментальної роботи з дітьми передбачав накопичення та систематизацію знань дошкільників про економічну сферу життєдіяльності; ознайомлення дітей з

економічною сферою життєдіяльності, формування уявлень про елементарні економічні поняття та розвиток в дітей інтересу до економічних процесів.

Метою цього етапу було формування інтересу дітей до економічної складової людського буття, збагачення їхнього словникового запасу, цілеспрямоване формування соціально-економічних уявлень. При цьому було враховано дослідження А. Сазонової, А. Богуша, Н. Гавриш, К. Крутій, які вказали, що дитина проявляє свій економічний досвід через мовлення. Якщо дитина використовує неточні поняття, це означає, що у неї ще не склалося правильне уявлення про предмет, тому необхідно враховувати особливості оволодіння старшим дошкільником лексикою економічного змісту [29, с. 63].

В результаті діагностики на констатуючому етапі дослідження було виявлено, що діти знають деякі економічні поняття, але часто плутаються, не можуть встановити зв'язок між ними. Тому деякі вправи та ігри були спрямовані на розвиток уміння розрізняти основні економічні поняття, але акцент був зроблений на тому, щоб діти могли осмислено використовувати економічні терміни як у дошкільному, так і в повсякденному житті.

Спочатку заходи були спрямовані на накопичення пізнавального досвіду та уявлень дітей про економічну сферу життя. Така робота сприяла усвідомленню та засвоєнню дошкільниками основних економічних понять, вмінню використовувати їх у повсякденному житті.

Під час першого (пошукового) етапу була проведена наступна робота: пробудження інтересу у дітей до економічної сфери життя, формування елементарних уявлень соціально-фінансової грамотності на вербальному та невербальному рівнях з метою їх подальшого застосування в процесі діяльності дітей. Розвивалися інтелектуальні здібності дитини: уміння класифікувати економічні поняття, аналізувати їх значення, узагальнювати та проводити між ними аналогію.

Домінуюча роль у процесі формування первинного економічного досвіду відводилася педагогові. Він мотивував дитину до пізнання

економічної сфери життя, залучав до участі в іграх, виступав ініціатором їх організації, знайомив дітей з елементарними поняттями соціально-фінансової грамотності.

Були проведені заняття, на яких було впроваджено дидактичні ігри, темою яких є ознайомлення дітей зі світом соціально-фінансової грамотності:

1) Дидактична гра «Що можна купити за гроші?»

Дітям були представлені малюнки, на яких зображені матеріальні та нематеріальні речі, було вголос прочитано їх назви, та діти потім відповідали чи можна за гроші купити ту чи іншу річ, наприклад: хліб, морозиво, дружбу, здоров'я, та ін.

2) Дидактична гра «Порахуй гроші»

Діти рахують гривні до 5, називають різні варіанти комбінацій грошей.

2. Наступною педагогічною умовою нами було визначено надання пріоритету ігровій діяльності серед інших засобів формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.

Метою реалізації зазначеної умови було ознайомлення дітей з різними способами поведінки в певних соціально-фінансових ситуаціях з подальшим їх формуванням у старших дошкільників. Оскільки гра – це головна сфера спілкування дітей, в ній вирішуються проблеми міжособистісних відносин, сумісності, партнерства, дружби, саме в процесі гри природно формується первинний досвід соціально-фінансової грамотності, елементарної економічної діяльності, то саме ми за допомогою різноманітних ігор ми моделювали й обговорювали найтипівіші варіанти поведінки з метою їх подальшого формування в дітей.

Гра пізнає і отримує соціальний досвід людських взаємин, це сфера унікальної людської діяльності. Аналіз психолого-педагогічної літератури з теорії ігор дозволяє представити коло її цілей для розвитку та самореалізації дітей. Активна участь в умовно створених ситуаціях допомогла більшості дітей навчитися самостійно знаходити вихід та рішення методом проб та

помилки. Діти навчилися знаходити найоптимальніший спосіб дії шляхом аналізу різних варіантів дій та їх кінцевого результату.

У процесі формування соціально-фінансової грамотності старших дошкільників ми використовували дидактичні ігри, спрямовані на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь.

З метою розширення, узагальнення, систематизації та доповнення вже наявних знань із соціально-фінансової грамотності були проведені дидактичні ігри – «Що можна купити за гроші?», «Продавці – покупці», «Купуйте меблі, розмістіть вдома», «Мої перші цифри», «Знайди пару» та інші. Надалі ці знання виступають як необхідна термінологічна опора на уроці та в процесі ігрової діяльності дітей.

Сюжетно-рольова гра — явище динамічне, її розвиток виявляється насамперед у появі нових сюжетів — втілених у певних подіях образних відтворень ідей. В іграх дітей дошкільного віку вони надзвичайно різноманітні і відображають конкретні умови їхнього життя. У сюжетно-рольовій грі має бути розроблений сюжет, що включає різноманітні ролі, пов'язані з економічним змістом, де ігрові завдання слід розв'язувати безпосередньо на основі набутих економічних знань і пропонувати дитині у вигляді ігрових правил.

При організації сюжетно-рольових ігор для закріплення знань та вмінь соціально-фінансового спрямування ми відбирали зміст, вивчений дітьми на спеціально організованих заняттях. Ознайомлюючи дітей з діяльністю дорослих, органічно включали туди знання соціально-фінансової сфери та відповідні дії, а потім сприяли відображенню цих видів діяльності дорослих в сюжетах та змісті ігор.

Багато уваги приділяли організації колективних ігор, слідкуючи за тим, щоб кожна дитина обов'язково виконувала певну роль економічного змісту. Для цього експериментатор іноді брав безпосередню участь у грі, виконуючого поряд із дітьми ігрову роль.

Опанувати соціально-фінансову грамотність дітям допомагали такі сюжетно-рольові ігри: «Подорож», «Салон краси», «Будуємо дім», «Поліклініка», «Круїз», «Зоопарк». Зокрема, діти грались у професії, осягаючи сенс праці, відображали робочу діяльність батьків і подібним чином вивчали фінансову грамотність («Супермаркет», «Банк», «Дитяче кафе», «Ательє мод», «Перукарня»). Ігровий задум, ігрові дії та правила були тісно пов'язані між собою: задум визначав характер ігрових дій, а дотримання правил допомагало в їх здійсненні та розв'язанні ігрового завдання.

Під час реалізації даної умови робота також спрямовувалась на розвиток особистісних якостей дітей, необхідних для успішної економічної діяльності та збільшення рівня сформованості інтелектуальних здібностей дітей.

В іграх вже освоєні дітьми елементарні економічні знання були уточнені та узагальнені у процесі ігрової діяльності. Кожна дитина не лише перевіряла доцільність застосування власних знань, але й самостійно збільшувала власний словниковий запас, збагачуючи обсяг знань з соціально-фінансової сфери життя.

Також дітей знайомили з особливостями взаємодії людей у процесі їх економічної, фінансової діяльності за допомогою включення в ігри читання художніх творів, віршів, розгадування загадок тощо. Діти вчилися самостійно виконувати соціально-економічні ролі (продавець, касир, водій, художник, покупець, замовник послуг тощо), готувалися до варіативних дій у життєвих ситуаціях вибору.

Дидактична гра: «Де відпочиваємо?»

Тема цієї гри – формування у дітей умінь диференціювати об'єкти обслуговування за призначенням (дитячий сад, школа, бібліотека, їдальня, кінотеатр, парк, аптека, поліклініка тощо), закріплювати знання про працю людей с. різні професії. Розвивати етику соціальної та фінансової грамотності, виховувати повагу та повагу до людей різних професій. Дітям були представлені сюжетні картинки, на яких зображені предмети

обслуговування, робота людей різних професій, обладнання, інструменти, які діти розповіли про їх призначення, дали розгорнуту відповідь, наприклад: На малюнку зображені ліки, які можна купити. в аптеці.

3. Поступове впровадження ігор економічної спрямованості.

До навчально-виховного процесу було впроваджено такі завдання, щоб забезпечити комплексний підхід до організації процесу економічного виховання, що передбачав формування елементарних економічних знань, навичок, умінь, особистісних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, було проведено серію занять з економічного виховання, спрямованих на освоєння основних понять; відбувалося поступове впровадження економічних ігор (на першому етапі дидактичних ігор на формування основних економічних понять, другому – ситуаційних ігор на ознайомлення з найбільш типовими способами соціально-економічної поведінки, третьому – сюжетно-рольових ігор, у т.ч. стратегічні ігри, з метою формування творчої поведінки в різних соціально-економічних ситуаціях).

4. Організація розвивального предметного середовища для формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

При розробці та впровадженні системи роботи ми також врахували, що великий потенціал для формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку через гру має відповідне розвивальне середовище, яке є постійним джерелом особистого досвіду, знань та цілеспрямованості. детермінанти. спрямованість життєвих потреб, інтересів, цінностей. Дитина, взаємодіючи з цим середовищем, соціалізується, що супроводжується накопиченням нею соціально-економічного досвіду, життєвих цілей, цінностей, стереотипів поведінки, у тому числі – у сфері елементарної економіки.

Важливою умовою формування соціально-фінансової грамотності старших дошкільників засобами гри є створення відповідного розвивального предметно-ігрового середовища, що має такі зони:

- інформаційна зона (твори художньої літератури економічного змісту для дітей дошкільного віку, економічні казки, герої художніх творів, економічні «знавці», економічні приказки, прислів'я, моделі товарів, послуг, бюджету, витрат тощо);

- цікава економічна зона (кросворди, лабіринти, головоломки, значки, мнемотехніка, цікаві економічні завдання, ребуси тощо);

- практично-економічна зона (дидактичні ігри економічного змісту, іграшки-об'єкти для організації таких рольових ігор, як «Банк», «Аукціон», «Біржа», «Фабрика іграшок», «Універсал», «Рекламне агентство» та ін. набори з різних матеріалів інструментів, ігрових модулів (для приготування їжі, ремонту одягу, виготовлення іграшок тощо); макети банкнот, різних видів грошових знаків тощо) [35, с. 58].

Предметно-розвивальне середовище є необхідною умовою успішного формування соціально-фінансової грамотності дошкільників.

Наша система роботи передбачала не стільки накопичення знань, яке відбувається на заняттях з математики, екології, ознайомленні з соціальним та предметним світом, а застосування їх в ігровій діяльності. Формуванню економічних уявлень старших дошкільників сприяло не тільки спеціальне навчання, а насамперед, збагачення різних видів дитячої діяльності економічним змістом: художньо-мовленнєвої діяльності; театралізованої; математичної; ігрової; трудової; зображувальної. З метою активізації уявлень дітей про соціально-економічне явище «безробіття», закріплення знань про економічні поняття «прибуток» та «збиток».

Для проведення формуючого експерименту у групі нами було оновлено та доповнено ігрові центри - іграшками, предметами-замісниками, атрибутами для сюжетно-рольових ігор: «Лікарня», «Магазин», «Їдальня» та ін. У вільний від занять час діти активно використовували їх в ігрових цілях, завдяки цьому вони розвивали свою соціально-фінансову грамотність. Ще можна зазначити такі ігри у предметно-розвивальному середовищі, як:

дидактичні ігри, мозаїки, лото, настільно-друковані ігри, конструктори та інші.

5. Взаємодія ЗДО з сім'єю щодо формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Це було наступною педагогічною умовою нашого дослідження.

Всебічний розвиток дитини, її підготовка до життя в суспільстві - головне соціальне завдання, яке вирішується суспільством і сім'єю. Ефективність роботи педагога-вихователя у формуванні соціально-фінансової грамотності дітей значною мірою визначається позицією сім'ї, яку вона займає по відношенню до дитини як об'єкту навчання і виступає, водночас, носієм соціальні, педагогічні, психологічні, економічні функції, які вона містить у своїй структурі та вибирає в них оптимальне забезпечення своїх потреб.

Перші знання про соціальну та фінансову грамотність діти отримують у сім'ї, оскільки вона найтіснішим чином пов'язана з економічним життям суспільства в цілому. Традиційно одним із головних завдань сім'ї є її господарська діяльність, яка є необхідною умовою життя та розвитку сімейних відносин. Повсякденний облік витрат і доходів, правильне використання кожної трудової гривні, дбайливе ставлення до їжі та одягу – все це відкриває великі можливості для соціальної та фінансової грамотності дітей у сім'ї.

Єдиним джерелом доходу є чесна праця, тому сім'я повинна виховувати: повагу до праці, працьовитих людей, чесно зароблених грошей; формувати бережливе ставлення до всього створеного людиною; навчити дитину раціональної організації праці з метою отримання необхідних результатів з найменшими витратами. Дослідниця І. Сасова зазначає, що сімейне виховання має ряд особливостей і переваг перед іншими формами соціального виховання. Воно освячується авторитетом батьків, силою сімейних традицій і звичаїв.

Робота з батьками й педагогами спрямовувалася на надання їм знань та вмінь щодо формування фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри. Робота здійснювалася через організацію виховної роботи серед педагогів та батьків у таких формах: консультація для батьків «Практичні поради для батьків, які бажають виховати соціально адаптованих дітей у сучасних економічних умовах», інтерактивна ділова гра для батьків та педагогів «Формування первинного економічного досвіду. дошкільнят».

Протягом реалізації зазначеної роботи з реалізації педагогічних умов формування соціально-фінансової грамотності старших дошкільників засобами гри ми відзначили поступове збільшення у дітей інтересу до економічної сфери життя та ціннісного ставлення до нього; елементарних уявлень та понять щодо соціально-фінансової грамотності, економічної лексики в активному мовленні; а також уміння здійснювати елементарні економічні дії щодо першочергових потреб сім'ї в ігрових умовах.

2.3. Динаміка формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри

Перевірка ефективності запропонованих педагогічних умов формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри вимагала проведення контрольного експерименту. Для цього було впроваджено повторний зріз із метою виявлення динаміки у сформованості соціально-фінансової грамотності за критеріями, визначеними під час констатувального етапу експерименту: когнітивним, мотиваційно-ціннісним, операційним.

Метою контрольного експерименту було визначено перевірку ефективності реалізованих під час формуючого експерименту педагогічних

умов формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Для реалізації мети контрольного експерименту визначено такі завдання:

- вивчити рівні сформованості соціально-фінансової грамотності старших дошкільників за допомогою методик, розроблених під час констатуючого експерименту;

- здійснити порівняльний аналіз рівнів сформованості соціально-фінансової грамотності контрольної та експериментальної груп;

- здійснити статистичну обробку отриманих даних.

Для оцінки сформованості соціально-фінансової грамотності старших дошкільників було використано діагностичну методику, розроблену під час констатуючого експерименту. Ми проаналізували результати контрольного дослідження за кожним критерієм сформованості соціально-фінансової грамотності. Усі дані відображено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості соціально-фінансової грамотності старших дошкільників на контрольному етапі експерименту

Групи	Рівні	Критерії, показники (дітей)				Σ Σ (%)
		Когнітивний		Операційний	Мотиваційно-ціннісний	
		П 1	П 2	П 3	П 4	
ЕГ	Високий	8 дітей	9 дітей	6 дітей	7 дітей	37,5%
	Середній	9 дітей	10 дітей	12 дітей	11 дітей	52,5%
	Низький	3 дітей	1 дитина	2 дітей	2 дітей	10%
КГ	Високий	3 дітей	4 дітей	2 дітей	3 дітей	15%
	Середній	11 дітей	10 дітей	12 дітей	9 дітей	52,5%
	Низький	6 дітей	6 дітей	6 дітей	8 дітей	32,5%

Умовні скорочення:

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

П 1 – наявність елементарних уявлень та понять щодо соціально-фінансової грамотності;

П 2 – наявність мінімальної економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей

П 3 – адекватність поведінки в життєвій та ігровій ситуаціях, пов'язаних з економічними стосунками

П 4 – наявність інтересу до економічної сфери життя

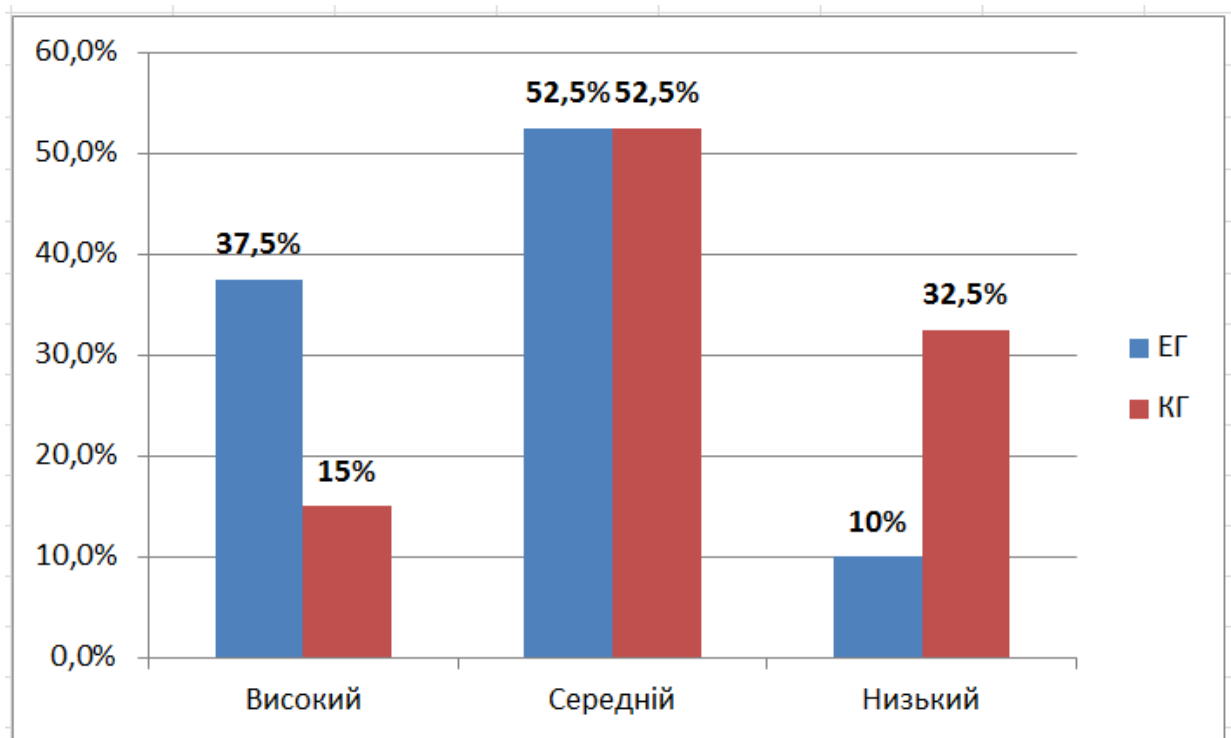

Рис. 2.1. Рівні сформованості соціально-економічної грамотності старших дошкільників ЕГ та КГ на контрольному етапі експерименту.

Таблиця 2.3 та рисунок 2.1 свідчать про значне підвищення рівнів сформованості соціально-фінансової грамотності старших дошкільників ЕГ:

високий рівень виявлено у 37,5% респондентів, середній — у 52,5% та низький - у 10% респондентів.

Щодо *когнітивного* критерію, то під час виконання першого завдання «Інтерв'ювання», на запитання діти ЕГ відповідали більш конкретно, ніж діти з групи КГ, у відсотковому співвідношенні можна представити так: у дітей ЕГ відсоток відповідей зріс з 15% (до 37,5%), а у КГ – з 10% (до 15%). Аналіз показників зафіксував зростання в ЕГ дітей з високим рівнем сформованості когнітивного критерію до 8 вихованців, із середнім рівнем – до 9 вихованців і зменшення кількості дітей із низьким рівнем – до 3 вихованців. Реалізація завдань експериментальної роботи з формування у дітей елементарних знань соціально-фінансової грамотності засвідчує, що для усвідомлення дітьми визначених понять: товар, гроші, вартість, професія, заробітна плата, праця, ринок, гаманець - необхідна організація такого життєвого досвіду, який сприяє виробленню в дитини вміння самостійно аналізувати ситуацію та здійснювати доцільний вибір в її вирішенні.

Аналіз другого завдання «Я почну, а ти продовжи» дав змогу дослідити накопичений дітьми досвід, та зростання в ЕГ дітей із високим рівнем сформованості когнітивного критерію до 9 вихованців, із середнім рівнем – до 10 вихованців і зменшення кількості дітей із низьким рівнем – до 1 вихованця. У КГ недостатньо виразно простежувалися якісні зміни щодо вираження поведінки у конкретних ситуаціях.

Аналіз завдань за показниками *операційного* критерію зафіксував зростання кількості вихованців з високим рівнем до 6 вихованців, з середнім рівнем – до 12 вихованців і зменшення кількості вихованців з низьким рівнем до 2 вихованців. Відтак вихованці експериментальної групи виявили високий рівень сформованості елементарних умінь соціально-фінансової грамотності, які вони застосовують в дошкільному закладі та в повсякденному житті.

Аналіз завдання за *мотиваційно-ціннісним* критерієм зафіксував зростання в експериментальній групі дітей з високим рівнем до 7 вихованців,

із середнім рівнем – до 11 вихованців і зменшення кількості дітей із низьким рівнем – до 2 вихованців.

Насамперед, ми перевірили рівень сформованості у старших дошкільників соціально-фінансової грамотності в ігровій діяльності. Спостереження за поведінкою дітей під час сюжетно-рольових, дидактичних ігор дали змогу визначити міру застосування ними елементарних економічних понять, а саме: товар, ціна, реклама, задача.

Результати роботи на формувальному етапі дослідження зумовили загальне підвищення у старших дошкільників ЕГ рівня сформованості соціально-фінансової грамотності, що виявилось в ігровій діяльності. На основі даних, які визначили на контрольному експерименті, можна відстежити динаміку формування соціально-фінансової грамотності старших дошкільників в експериментальній та контрольній групах. Динаміка наведена нижче у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка формування соціально-фінансової грамотності старших дошкільників

Рівні	ЕГ (%)		КГ (%)	
	Формувальний експеримент	Контрольний експеримент	Формувальний експеримент	Контрольний експеримент
Високий	15%	37,5%	10%	15%
Середній	55%	52,5%	50%	52,5%
Низький	30%	10%	40%	32,5%

Отже, у результаті проведеної роботи в ЕГ відбулися якісні та кількісні зміни у сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку: високий рівень збільшився на 22,5% та складає 37,5% (до експерименту – 15%), середній рівень зменшився на 2,5% та складає 52,5%

(до експерименту – 55%), низький рівень зменшився на 20% та становить 10% (до експерименту – 30%).

У той же час, у рівнях дітей КГ відбулися незначні зміни: високий рівень збільшився на 5% та складає 15% (до експерименту – 10%), середній – на 2,5% та складає 52,5% (до експерименту – 50%), низький зменшився на – 7,5%, та складає 32,5% (до експерименту – 40%).

На завершальному етапі експерименту було проведено «круглий стіл» із педагогічними працівниками, які брали участь в експериментальній роботі. Педагоги виявили стійку позицію щодо необхідності посилення такого напрямку роботи, як формування соціально-фінансової грамотності старших дошкільників засобами гри, визнали гостру потребу в покращенні й осучасненні роботи, надали практичні пропозиції педагогічного спрямування.

Отже, результати експериментальної роботи засвідчили, що рівень сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку зазнав якісних змін завдяки впровадженню у практику закладу дошкільної освіти чіткої системи роботи з ігрової діяльності на основі визначених нами педагогічних умов, добору ефективних сучасних форм, методів та технологій роботи.

Тож висунута нами гіпотеза про те, що формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри буде ефективним за таких педагогічних умов: 1) забезпечення комплексного підходу до процесу формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри, що передбачає оволодіння елементарними знаннями, уміннями, навичками та розвиток особистісних якостей; 2) надання пріоритету ігровій діяльності серед інших засобів формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку; 3) поступове впровадження ігор економічної спрямованості; 4) організація розвивального предметного середовища формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами

гри; 3) налагодження взаємодії ЗДО з родинами у формуванні соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Висновки до розділу 2

Із метою оцінювання сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку на основі аналізу теоретичних джерел було виділено критерії: когнітивний, операційний та мотиваційно-ціннісний. Показниками когнітивного критерію були: наявність елементарних уявлень та понять щодо соціально-фінансової грамотності; наявність економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей. Показниками операційного критерію були: наявність інтересу та ціннісного ставлення до економічної сфери життя. Показниками мотиваційно-ціннісного критерію були: уміння здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах. За визначеними критеріями й показниками схарактеризовано рівні сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку: високий, середній, низький.

Оцінювання соціально-фінансової грамотності відбувалося на основі діагностичної методики (розробленої на основі доробок А. Сазонової - адаптованих і частково змінених відповідно до мети дослідження) та безпосередніх спостережень за дітьми. Ми використали емпіричні методи, що дозволили практично дослідити окреслені в теоретичній частині організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності старших дошкільників у предметно-розвивальному середовищі ЗДО. Основними є індивідуальна бесіда з дітьми, бесіда з дітьми, перевірка словника, розповідь за економічними картинками, бесіда з запитаннями; педагогічне спостереження за ігровою діяльністю старших дошкільників для визначення в них навичок елементарної господарської діяльності та

поведінки (у сюжетно-рольових іграх); як додаткові - опитування дітей, аналіз розв'язування дітьми ігрових завдань економічного змісту.

Дані констатувального зрізу засвідчили незадовільний стан розвитку соціально-фінансової грамотності дітей (переважна більшість дітей обох груп знаходилися на низькому та середньому рівнях сформованості поведінкового компонента соціальної впевненості), особливо щодо когнітивного критерію. Зокрема, недостатнім виявилось уміння здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах. Водночас, було виявлено інтерес більшості дітей до економіки й фінансів, та спілкування з даних питань.

Відповідно до теоретичних засад і принципів побудови дослідження, а також отримавши об'єктивні дані у результаті констатувального експерименту та зробивши відповідні висновки, було виокремлено педагогічні умови формування соціально-фінансової грамотності в дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

На наступному етапі нами була розроблена та проведена система роботи з реалізації педагогічних умов формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

За результатами проведеної роботи було здійснене контрольне дослідження, яке засвідчило якісні та кількісні зміни у сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку ЕГ: високий рівень збільшився на 22,5%, середній рівень зменшився на 2,5%, низький рівень зменшився на 20%.

На противагу цьому в рівнях дітей КГ відбулися незначні зміни: високий рівень збільшився на 5%, середній – на 2,5%, низький зменшився на – 7,5%.

Отже, запроваджена нами система роботи з формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри гармонійно поєднала в собі й реалізувала всі визначені нами педагогічні умови та виявилася ефективною. Отримані результати формуючого експерименту підтверджують нашу наукову гіпотезу та свідчать про доцільність та

позитивний вплив запропонованої експериментальної системи на ефективність її впливу на рівень сформованості соціальної та фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.

Проведені на теоретичному та емпіричному рівні дослідження з проблеми формування у старших дошкільників соціально-фінансової грамотності в ігровій діяльності вичерпують глибину обраної проблеми.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі досліджено проблему соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри, визначено педагогічні умови, розроблено систему роботи з їх реалізації та експериментально доведено їх ефективність.

У першому розділі роботи досліджено та проаналізовано саме поняття соціально-фінансової грамотності дітей дошкільного віку та встановлено, що соціально-фінансова грамотність дошкільників - це володіння дітьми доступними їхньому віку елементарними економічними поняттями та навичками соціально-економічної поведінки; формування у них почуттів моральності та морально-економічних якостей, які необхідні для успішної економічної діяльності; наявність інтересу до економічної сфери життя. Формування в дошкільників соціально-фінансової грамотності є, на наш погляд, одним із найактуальніших завдань сучасної дошкільної освіти.

За першим завданням кваліфікаційного дослідження нами розкрито теоретичні засади соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку. З'ясовано, він є один з найбільш актуальних напрямів роботи в дошкільній педагогіці в останні десятиліття. Реалії соціально-економічного життя висвітлюють необхідність якнайшвидшого залучення дитини до основних питань соціально-фінансової грамотності, по-перше - в умовах перебування дитини в сім'ї та дошкільному закладі.

У межах розкриття даного завдання нами проаналізовано сутність основних понять дослідження, а саме: соціально-фінансова грамотність, фінансова грамотність, економічна освіта, економічний досвід. Зазначені вище поняття тісно пов'язані між собою і становлять логічний ряд.

Відзначено, що соціально-фінансова грамотність дітей сприяє розвитку таких рис: бережливість; економність; наполегливість; компетентність; заощадливість. З'ясовано, що основними засобами формування соціально-

фінансової грамотності дошкільників є художня література, фольклор, різні види мистецтва, спілкування з дорослими, ігрова діяльність.

За другим завданням визначено критерії та показники сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку:

- когнітивний критерій з показниками: наявність елементарних уявлень та понять щодо соціально-фінансової грамотності; наявність економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей;

- операційний критерій з показником: наявність інтересу та ціннісного ставлення до економічної сфери життя;

- мотиваційно-ціннісний з показником: уміння здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах.

За визначеними критеріями та показниками схарактеризовано три рівні сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку: низький, середній і високий.

Із метою виявлення рівнів сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку, відповідно до визначених критеріїв і показників, було розроблено діагностичну методику (за методиками А. Сазонової).

Результати констатувального дослідження засвідчили, що переважна більшість дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп знаходяться на середньому та низькому рівнях сформованості соціально-фінансової грамотності (середній рівень - у 55 % дітей ЕГ та 50 % КГ, низький рівень - 30 % дітей ЕГ та 40 % дітей КГ, високий рівень - 15% респондентів ЕГ та 10% респондентів КГ). Тобто, рівень сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку в ЕГ та КГ приблизно однаковий.

За третім завданням розроблено систему роботи з реалізації педагогічних умов формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

За четвертим завданням експериментально перевірили ефективність упровадження педагогічних умов формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Виявлені у процесі проведеного контрольного обстеження позитивні зміни щодо сформованості соціально-фінансової грамотності дітей експериментальної групи переконливо довели ефективність визначених нами педагогічних умов та розробленої системи роботи з їх реалізації. Зокрема, високий рівень збільшився на 22,5% та складає 37,5% (до експерименту – 15%), середній рівень зменшився на 2,5% та складає 52,5% (до експерименту – 55%), низький рівень зменшився на 20% та становить 10% (до експерименту – 30%).

У той же час, у рівнях дітей контрольної групи відбулися незначні зміни: високий рівень збільшився на 5% та складає 15% (до експерименту – 10%), середній – на 2,5% та складає 52,5% (до експерименту – 50%), низький зменшився на – 7,5%, та складає 32,5% (до експерименту – 40%).

Зазначені дані підтвердили, що розроблена і здійснена нами система роботи з реалізації педагогічних умов формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри була ефективною та дозволила підвищити рівень сформованості соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Отже, у результаті дослідження експериментально підтверджено висунуту нами гіпотезу та доведено ефективність визначених педагогічних умов формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри:

1. Забезпечення комплексного підходу до процесу формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри, що передбачає оволодіння елементарними знаннями, уміннями, навичками та розвиток особистісних якостей.

2. Надання пріоритету ігровій діяльності серед інших засобів формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку.

3. Поступове впровадження ігор економічної спрямованості.

4. Організація розвивального предметного середовища для формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

5. Взаємодія ЗДО з сім'єю щодо формування соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атрощенко Т. О. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників засобами мовленнєво-ігрової діяльності. Педагогіка та психологія. 2015. Вип. 47. С. 3–13.
2. AFLATOT. Навчальний посібник, соціально-фінансова освіта дітей дошкільного віку. Базовий компонент дошкільної освіти/ Маргарет Кернан (ICDI) – Лана Желен, 2013. 190 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 08.11.2021).
4. Басов М.Я. Опыт методики психологических наблюдений и её применения к детям дошкольного возраста.— М. : Просвещение, 1923.—245с
5. Беленька Г. В. Богінич О. Л., Машовець М. А. Здоров'я дитини від родини – К. : СПД Богданова А. М. 2006. С. 220
6. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ : Академвидав, 2008. 408 с.
7. Бусел В. Г. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1140 с.
8. Венгер Л. А., Дьяченко О. М., Бердина Р. И., Цехонская Л. И. Угадай как нас зовут : Просвещение, 1994 г. 89 с.
9. Венгер Л. А. Психологические особенности шестилетних детей : Просвещение, 1985. 136 с.

10. Волкова Н. В. Педагогіка : Посібник для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Волкова. – К. : Академія, 2002. 576 с.
11. Галахова А. В. Економічне виховання дітей дошкільного віку. : Наука, 1993. 128 с.
12. Галкина Л. Н. Формирование элементарных экономических знаний у детей старшего дошкольного возраста : дисс. канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «теория и методика дошкольного образования» : Челябинск, 1999. 226 с
13. Грама Н.Г. Педагогічний вплив як засіб навчання дітей економічної грамоти : Наука і освіта, 2001.- № 5. С.25-28.
14. Грама Н.Г. Перспективи розвитку теорії економічної грамоти дошкільників в Україні : Наука і освіта. – 1998. -№ 3. С.25-30.
15. Грама Н. Г. Формування економічної грамотності у дітей дошкільного віку: монографія. : Одеса, 1997. С. 216.
16. Григоренко Г., Жадан Р. Малюкам про економіку. : 2001. – № 10. С. 22-24.
17. Григоренко Г., Жадан Р. В. О. Сухомлинський «Про виховання ощадливого ставлення до світу цінностей в дітей дошкільного віку». Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. : Вип. 1. 47 (114)
18. Дудник Н. А. Економічна соціалізація дітей дошкільного віку: сутність поняття - Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. : 2015. - Вип. 67. - С. 446-450. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2015_67_85
19. Д'юї. Д. Досвід і освіта. Перекл. з англ. М. Василечко. Л.:Кальвалія, 2003. – 84 с
20. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления. : Совершенство, 1997. С. 204.
21. Іванова А. В. Економічний досвід – старшим дошкільнятам. : 2006. № 7. С. 22-25.

22. Іванчук С. А. Сучасний стан роботи з виховання основ культури споживання у дітей старшого дошкільного віку у практиці роботи ДНЗ (на матеріалі аналізу планів навчально-виховної роботи). Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology". 2016. № 11. С. 76–79. URL: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2016-0-11-76-79> (дата звернення: 16.11.2021).

23. Козлова Е. В. Психологические особенности экономической социализации на разных этапах детства : дисс. канд. психол. наук: спец. 19.00.07, : 1998. С. 148.

24. Коменский Я. А. Избр. пед. соч. – М. : Педагогика, 1982. Т. I. – Глава IV. Материнская школа : Педагогика, 1982. С. 210-212.

25. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): монографія : Стилос, 2000. С. 336.

26. Концепція виховання дітей і молоді у національній системі освіти. Інформаційний збірник Мін. освіти України, : 1996. – № 13. – С. 2 - 13.

27. Крылова, Н. Б. Новые ценности образования. Антропологический, деятельностный и культурологический подходы. Тезаурус. : Просвещение. – 2005. – № 5(24). С. 66-68

28. Кушнір В. М. Психолого-педагогічні особливості взаємодії сім'ї та днз у формуванні економічної культури старших. Умань : ПП Жовтий, 2010. – Ч. 4. С. 135–141

29. Маркіна Н. Погляди видатних педагогів на економічне виховання дітей дошкільного віку, за ред. О.В. Мельничука. Вип. 18. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 269- 271.

30. Матвієнко С. І., Іванова А. М. «Економічна соціалізація дітей старшого дошкільного віку: до постановки проблеми». Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. : Кременчук 2019. С. 144.

31. Огурцов А.П., Юдин С.Г. Деятельность. Большая советская энциклопедия: В 30 т. Гл. ред. А.М. Прохоров. – Изд. 3-е. – Т. 8 : 1972. С. 592.

32. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: Наказ МОНУ від 12.01.2021 № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (дата звернення 10.02.2021).

33. Равлюк Н.О. Малятам про економіку.- Режим доступу: voronkivtsi.edukit.km.ua/..

34. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. – М.: Педагогика, Т. 1. : Педагогика, 1989. С. 488.

35. Макаренко А. С. Пед. соч. в 8 т. – М. : Педагогика, 1984. Т.4. – Воспитание в семье и школе. : Педагогика, 1984. С. 309.

36. Менджерицкая Д. В. Воспитателю о детской игре : под ред. Т. А. Марковой : Просвещение, 1982. С. 128.

37. Нетреба Д. Роль гри у формуванні соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку. *Еволюційні процеси в галузі дошкільної освіти*: зб. матеріалів II Всеукр. Інтернет-конф. викладачів, студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Маріуполь, 30 листоп. 2021 р. / Маріуп. держ. ун-т. За заг. ред. О.Г. Брежнєвої, С.І. Макаренко. Маріуполь : МДУ, 2021. С. 87-91.

38. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. білан; за заг ред. О.В. Низьковської. – Тернопіль : «Мандрівець», 2016. С. 256.

39. Сазонова А.В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності. Автореф. дис. канд.пед.наук. : Одесса, 2007.С. 244.

40. Смоленцева А. А. Введение в мир экономики, или Как мы играем в экономику : Учебно-методическое пособие СПб.: «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2001. С. 176.

41. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників: Навчально-методичний посібник / Е. А. Кладієва, Т. П.

Михайліченко, А. В. Сазонова; Наук. ред. А. В. Сазонова; За заг. ред. А. В. Сазонової. : Донецьк, 2008. С. 200.

42. Фесюкова Л. Б. Соціально-економічне виховання дошкільнят: комплекс матеріалів з економіки. Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2008. С. 104.

43. Шатова А. Нужно ли и зачем дошкольнику экономическое воспитание? : 1989.-№1. С.62-65.

44. Щукина Г.И. Роль деятельности в учебном процессе. Кн. Для учителя. : Просвещение, 1986. С. 144.

45. Эльконин Д. Б. Психология игры 2-е изд. : ВЛАДОС, 1999. С. 360.

46. Ярига І. І. Інноваційні аспекти економічної освіти дошкільнят. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 22 (257), Ч. IV : 2012. С. 99- 105.

ДОДАТКИ

Додаток 1

1. Хліб

2. Молоко

3. Шуба

ШУБА

4. Сонце

5. Іграшки

6. Діти, які граються

7. Обійми

8. Допомога

